

BAJAI HONPOLGÁR

2007. január

XVIII. évfolyam 13. (195.) szám

Ára: 200 Ft

Morelli Edit: *Angyal* (részlet)

Fotó: Barát György

Morelli Edit ünnepi pillanatai

Januárban, az adventi várakozás beteljesülését követően, vízkérészhez közeledve még inkább úgy érezhetjük, a keresztény ünnepek sorában a legbensőségesebb, legcsaládiasabb ünnep a karácsony. Nem véletlen, hogy a művészeteknek: a zenének, irodalomnak, képzőművészetnek egyik lehetősége karácsony misztériuma. A művészek különleges érzékenységgel ragadják meg, költik újra az angyali üdvözlést csakúgy, mint karácsony éjszakájának cso-

dáját: József aggódó buzgólkodását, Mária könnyes örömet, a pásztorok naív jámborságát, a napkeleti bölcsek illó ajándékait.

A boldog gyerekség adventi kereső véggyakozása szólal meg Juhász Gyula lírájában is:

*A kékűs félhomályban
Az örök mécs ragyog,
Mozolygón álmodoznak
a barokk angyalok...
Hűdeg kövön anyóhák*

*Térdelnek. Ifjú pap
Mágasba felmutatja
Széltől az Urat.
Derűs hit tánt malasztját
Könyverve keresem.
Ó gyönyörű gyerekség,
Ó boldog Betlehem.*

Szomorúan kell megállapítani, de a valóság az; napjainkban a karácsony, a legnagyobb keresztény ünnep vásári termék lett. Ma katedrálisok helyett plázák úsznak

barokkos fényárban, kis kápolnák helyett bővírárusok pörgéket magásra a vásárlási lázat. Minden eladó. Érzésem szerint olykor már a szeretet is. Hová lett advent, hová lett a karácsony, az ünnep valódi arca?

Ha gondolatainkban lapozgatók a bibliai ünnepek könyvében, az ünnep a Teremtés negyedik napján veszi kezdetét, amikor Isten a csillagokat és égitesteket teremti. Addig a világosságot ő maga jelenti. Isten fénye, az ünnep csodája, a szeretet melegsége, az ajándék őszintesége (a másik megfogható szeretetének megtestesülése – amit szívesen nézegetünk, simogatók) – mindez elveszett. És nem csak szakrális, de humánus tartalmában is elvesztett.

Néhányan azonban útra kelnek, hogy el-tűnőben lévő világunkat, a Teremtés 4. napjának fényét, az adventi várakozás reményteljességét, elvesztett ünnepeinket visszaszerezzék. Útra kelnek, hogy fogyó hitiláncok reményt adjanak, szemünknek fénylő világosságot, modern lelkünknek pedig szépséget. Morelli Edit festő- és zománccművész is útra kelt: a fém, az ásványi por, a tűz és a szellem kíséri útján, tűzománccal a napfény színeit, a zománccal a természet színeit.

Tűzománccal volt már az első kvarcos olvadék is, amely ércet olvasztásokkor bronz- és vaskelet teremtve, a környezetből hűt fényesen az öntvényekre. Tűzománccal volt Tutánhamon halotti arany-maszkián, a színes rekeszekben. Tűzománccal volt a bizánci lemezkeken és római fejéken, amelyekből a magyar, szent korona felépült. Tűzománccal volt Szent László hercegén, a rombusz alakú mezőkben, amúgy magyar módra, sodrott drót-párból sodronyot képezve, azzal rekeszelve. Tűzománccal volt Mátyás király kelyhén, vagy kálváriáján – mert e kehely est ábrázolta – az aranya égeve.

A tűzománccal tehát az egyik legtradicionálisabb műtra visszatérítő díszítő, ábrázoló eszközök egyike. Drágakövek mesterségesen előállított, méltó párja, kiegészítője. Am a 19. századra megszületett egy nagyipari változata is, amely kevésbé nemes fémek felületvédelmét szolgálta. Edények, tűzhelyek, cégtáblák, névtáblák, reklámok, falborítások készülhettek immár acéllemezéből, megakadályozva a rozsdásodást. Mindezek együtt a modern tűzománccal-művészet előzményei.

Morelli Edit több mint három évtizede, 1972-ben csatlakozott a művészeti műveltség e neméhez. A kortárs magyar zománccal-művészet legválasztékosabban beszélő művészei közé tartozik. A magyar zománccal-művészet egymástól karakteresen

Teremtés

szétváló két ága közül, amelyben az egyik egy határozott kontúrral szabdalta, homogen színfoltokra épülő, geometrizáló vonulat, a másik az ősi mitológia, a népművészeti jelképrendszer tárházából merítő, organikus, festői vonal, az utóbbi képviselői közé tartozik.

Témaválasztásaiban, figuratív, nonfiguratív vagy dekoratív zománccal, sohasem keresi az eleve sikerre ítéltet. Amiből hozzászól, mégis többnyire ismerős. Hissen éppen ez az, ami őnmaga számára is mércét jelent. Valahogy a maga képre és hasonlatosságára formálni a más technikákban már feldolgozott mitológiát, őstíri-ténetet vagy újkori történelmiak sorsfordító pillanatait, megmutatva ezzel az új eszköz, új közeledés új tartalmat adó tulajdonságait.

Igazán izgalmas kérdés, hogy ennek a középkori, bizánci gyökerekkel rendelkező műfajnak Morelli Edit keze által megfogalmazott műalkotásai, egy egészen új világot teremtő vörösréz zománccal mit jelentenek számunkra (mit szimbolizálnak)? Ebben az újkorlát világban egyszerre visszafogott eleganciával, de egyszerűsággal harsány fanfrok hangján szólnak hozzánk ezek a művek. Egyszerre van jelen az érzékelhető és az érthető, a mű jelentéskörének teljessége: valamely konkrét üzenet, kevésbé megfogható, kevésbé megfogalmazható érzelmi árnyalatokkal. Egyszerre van jelen az általános és az egyedi, a racionális és az emocionális, a szubjektív és az objektív és az valóság szerint, egymásba fonódva, anélkül, hogy a különbségek kifejezetten megmutatkoznának. Morelli Edit zománccal, a Morelli-alkotások szimbólum jellegének éppen ez a benne foglalt egység az alapja. Morelli Edit életműve a magyar nemzet teljes kultúrtörténetét szeretné láttatni: a magyar nép sorskérdéseit, történelmét, hitét, szellemiségét, kultúráját: a mil-

lennium hét korpfájával, a hőökkel és áldozatokkal, a magyar forradalmak emlékére komponált művekkel; ünnepeinkkel: az adventi várakozással, a szentélyvel, angyalokkal és arkangyalokkal vagy a Samu Géza famunkái nyomán születő '56-os mártír emlékművel.

Az alkotó ember amint a történelem, a mítosz, a sors, a mindenség titkait kutaja, az örök érvényű és az esendő találkozási pontjában találja magát. Morelli Edit művészetét szinte minden pillanatában ezen a ponton találjuk. Zománccal-művei révén – legyen az egészen apró „ékszer” vagy a műfajban igen ritkának tekinthető nagyméretű kompozíció – egyszerre mindig két irányba tekint: a bizánci kelet, a fény és a szín zománccalban testet öltött formája felé, és az Aranykor, a szellem fényének forrása felé. Minden műve valódi metamorfózis: a vörösréz vagy a vas, a szilikátféleség és a tűz az emberi szellem kemencéjében lényegül át.

Minden alkotása telve van fényvel: a bölcsesség, a szeretet túlláradó fényességével, amely a tiszta színnek, a vörös, a barna, az szür, az arany, az ezüst, a fehér és a zöld

Labogás

harmonikus komponálásából, összeolvadásból fakad. A középkori névtelen meseterek tradícióját újraköltve időnként jól meghatározott kromatikus foltokkal (néhol a rézlemezekkel szinte kollázszerűen) dolgozik olyan színek egymás mellé helyezésével, amelyek együttese végtelen fényesség érzetét kelti. Morelli Edit alkotásaiban (ahogyan a középkori zománcképeken, mozaikokon) mintha maguk a tárgyak sugároznák a fényt: önmagukban is fényfókék. Az érett középkor egy keveset idézett gondolkodója (Szent Viktor-i Hugo, 12. sz.) így írt a színről, a fényről, mint a szépség forrásáról: „A dolgok színéről nem szükséges hosszasan értekezni, hiszen maga a látás igazolja, mennyivel gyorsabban a természet ékessége, mielőtt annyi különböző szín tarkasága díszíti. Mi szebb a fénynél, amelynek magának ugyan nincs színe, mégis minden ökolognak színt ad valamiképpen azáltal, hogy megvilágítja.”

Morelli Edit zománcképein a színes kristály-örlemények, mint valamilyen porrá tört üvegek együtt olvadnak meg, együtt szilárdulnak új szín- és formaképpé a fémlemezen rögzítve végleg a rajzvonalak, a mozaikszerű foltritusokat. Az átlátszatlan, félig átlátszó és transzparens zománcképek olvadási pontjukon túl, egész jeleneteket alkotnak, sajátos egységben. Az egységet pedig Morelli Edit művészi attitűdje teremti meg, amely minden négyzetmértékben összhangba kerül a szándék és az esetlegesség biztos kézben tartott lehetőségeivel. S éppen ez által válik bő mesélőkedve csak rá jellemzően, magával ragadóvá.

Fémet fémmel kapcsolni, csakis ez lehetséges – mondják az ötvösök. Érteletlenül állnak a fém applikált zománcképek. Csak részben van igazak. Az új zománcképek kalandja többek között, hogy színtelen zománcképek nyerhetik gazdag

színrő árnyalataikat egyazon alapelemezről, különböző olvasztási körülményektől függően. A szín még a kihűtés és újramelegítés sebességétől is függ. Egy-egy hatást megismételni csak másik lemezen lehet. Nem bízhatunk egyazon darab javíthatóságában. Ha tehát egy zománcképet netán véletlen tűzvesztbe kerül, soha vissza nem fordítható változásokat szenved. Mint a fa, ha elégetjük. Ezért izgalmas látvány a zománcképek és a fa Morelli-féle társítása, együttese. A fa kerettel, fa alapjal bír zománcképek egyfajta jelenik meg a hiteles történelem és a hitbéli üzenet. Együtt jelenik meg tűzzománcképek és fa foglalat egységében az anyag és a szellem, a fény és a sötétség, a hétköznapi és az ünnepi, a remény és a beteljesülés, a várakozás és a keresés. Együtt jelenik meg a fogantatás misztériumi pillanata és a „kereszt szálkója”.

Kovács Zita

Városi kitüntetések

A képviselő-testület december 16-i ünnepi ülésén az alábbiak kaptak kitüntetést, illetve díjat

Baja Város Díszpolgára (posztumusz):

Dr. Antony János

az 1966-os Bajai Nemzeti Bizottság elnöke

Baja Városát kitüntető cím:

ÁPITY MILOS,

a Szerb Kisbbségi Önkormányzat elnöke,

KARDEBŐ TAMÁS

író, költő, műfordító

PETHŐNÉ KÖVÁRI ANDREA

tanár

Baja Város Községelölőért kitüntető díj:
RÁCZ SÁNDOR,

a Szociális Bizottság volt tagja,
a Bácskaiak Egyméért Egyesület elnöke

Baja Város Oktatóisáért kitüntető díj:

DR. ABONYISTIVÁN

fakultásigazgató, főiskolai tanácskozevető

HAVASI ÁDÁMNÉ

általános iskolai tanár

Baja Város Kultúrájáért kitüntető díj:

WERNER JÓZSEF

kántor, a Csokósok az Ifjúságért

Alapítvány létrehozója

Baja Város Egységügyéért kitüntető díj:

DR. GARRAI IMRE

őorvos

GYIMES GYULÁNÉ

osztályvezető főnöke

Baja Város Sportjáért kitüntető díj:

SZŐRÉNYI LÁSZLÓ

tömegsport-szervező

Baja Város Fejlesztéséért kitüntető díj:

RÉTHÁTI JÓZSEFNÉ

kammandis és közmő címtelés főtanácsos

Baja Városában végzett szociális munká-

ért kitüntető díj:

BOUSSOUSSOU ÁGOTA

gyermekjóléti szolgálatvezető

Baja Város Közbiztonságáért kitüntető díj:

SCHAUER TIBOR

tároló százados

Baja Város Kisbbségeért kitüntető díj:

TURI ISTVÁN

nyugalmazott katonaszénész

Ötven éve hunyt el Rudnay Gyula

Az 1878. január 9-én a Gömör megyei Pelsőcön született festőművész, a Képzőművészeti Főiskola egykori tanára – egy ideig rektora –, Kossuth-díjas, kiváló művész 1957. január 4-én távozott el az élők sorából Budapesten. Halálának fél évszázados évfordulóján emlékezünk a képzőművészet kiválóságára, korának egyik legjelentősebb magyar festőművésze. Azért is, mert 1947-1953 között Baján lakott és munkálkodott, a Művésztelep, a Képzőművészeti Szabad Akadémia – utóbb Képzőművészeti Szabadiskola – szervezője, illesztője vezetője volt.

Rudnay nyugdíjazása előtt állt, s arra gondolt, hogy valahol vidéken alapítsa egy művésztelepet. Tanítványával, későbbi tanárságával, a bajai születésű B. Mikli Ferencsel is közölte elképzelését, akiben akkor megfogant a gondolat, hogy Bajára hívja mesterét, ezáltal ő is visszatérhet szülővárosába. Rudnay beleegyezett, ezzel B. Mikli, valamint városunk sokoldalú segítségével, vezető testületének megértése mellett, megvalósíthatótt az elképzelés. A törvényhatósági bizottság közgyűlése jegyzőkönyvébe foglalta a művésztelep létesítését, melyben megfogalmazta: „Egyben a város közönsége nevében tiszteletteljes szóval hívja és vendégszerető szívvel várja Rudnay mestert Bajai falai közé”.

Bajára jövetelének okáról 1948-ban egy régi barátjának írt leveleiben ezt írta: „Hogy mi hozott engem Bajára? – kérdés kedves Géziám. Hát mi hozott volna, mint a förtelmes magyar művészi élet undora... Ez – és még valami: a művelt lélek, a magas rangú ízlés, a valóban műalkotásban hitem, a

B. Mikli Ferenc: Rudnay
(Repr. Sultis László)

közvilés nevelése s annak keserve, életet őröl munkája. S ha lehet, a csendes pihenés – ha nem is megérdemelt, de minden esetre utána való vágya. Beja városát hívtam, s én jöttem. A bajai Képzőművészeti Akadémia, vagy ahogy mondják: „Népi Szabad Akadémia” szervezésével segítségére akarok lenni ennek a szerencsétlen, elesett országának az újra való felemelkedésében. Ha szerények is erőim, de a megértés úgy a város, mint az állam részéről oda segítettek, hogy művészi Akadémiánk egy év óta áll és működik, művésztelepünkkel együtt. A termálvaló még nagyon sok. Az anyagi lehetőségek szerények, így a jövőre vár a tulajdonképpen nagy munka. Ne gondolok, kedves Géziám, hogy valami álapostolkodás ez részemről – nem; annál sokkal több: köte-

lesség, még akkor is, ha meg nem értesel, vagy gúnyval találkoznak... Másrészt ma a művész sorsa oly nyomorúságos, hogy hetven évünkkel a nyakunkban meg kell köszönni, ha fedél alá juttatnak, fűtésről, világításról gondoskodnak.”

A rá való visszaemlékezésben életpályáját, művészetét nem emlitem, hiszen azt többben – művészettörténettel foglalkozó szakemberek, életművét kutatók és mások is – megírták. (Milyen kár, hogy egykori tanítványa, Bartha Zoltán festőművész még 1958-ban összeállított, részletes Rudnay-életrajza a mai napig kiadatlan.)

Rudnay személyiségével kapcsolatos maradandó élményeim egy részét már megírtam. Örülök annak, hogy 2002. december 2-án *Emléktáblát Rudnay Gyulának* címmel közölt újságicikkemmel némileg hozzájárulhattam ahhoz, hogy ahol lakott, az egykori Művésztelep falára egy feliratos emléktábla került, rajta Csikszentmihályi Róbert Munkácsy-díjas, érdemes és kiváló művész által az arcáról alkotott bronz domborművel.

A személyes vonatkozások említésénél ezerszerre fontosabb azonban az, hogy a Mester tanítványai számára érnél is időtállóbbakat hagyományozott, és gazdagította városunk hírnevét. Emléket kiemelten ápolják tanítványai, valamint az 1993-ban a fővárosban alapított „Művészek Rudnay Gyula Baráti Társasága”.

Baja város megőrizte emléktét azzal is, hogy utcát nevezett el róla, mert olyasmint vitt végbe, mely a kifünő művész nevét fejeztarta.

Bánáti Tibor

Nemes István barangolásai és botladozásai

Fekete Gyula író egy kedves írásában (*Tanúsítvány a csodáról*) gyerekorkarából így idézett fel egy emléket: Szülei nagy szegénységük miatt ki akarták ábrándítani a kislányt a „csodából”: Mikulás nincsen, az ajándékok a szülők veszik, ők viszont szegények, ne várjon hát a kislány semmit se tőlük. Mégis a nevezetes reggelen apróra csokoládé Mikulás állt az ablakban. A szülők egymást gyanúsították, és sohasem tudták meg, hogy a kislány maga lepte meg magát a nélkülözhetetlen csodával.

A kis történet mély tanulságokkal szövegel. A gyerek ugyanis a lélet jónak, szépnek és ingyenesnek érzi. Ajándéknak. Mi-

kor pedig a világ fokról fokra épp ebből akarja kiábrándítani, a gyerekészv ösztönösen ellenáll. Egészen sohasem hagyja kiábrándítani magát. Persze nem az oltó csodavárásról van szó, hanem arról a mély és reális alapérzésről, hogy az élet a szeretet ingyenes ajándéka. Mikor a kis Fekete Gyula önmagát lepte meg Mikulással, ezzel semmiképp sem csapta be magát: csupán először fogalmazta meg önállóan az életről érzett legmélyebb élményét. Hogy mi ellen lázadt titokban? A lét szürke, egydimenziós ábrázolása ellen. S minnek a nevében? Ő ezt így mondta: a „mese” nevében. Csak hogy mi a mese? Nem egyéb,

mint a nehéz sorsú nép filozófiája, életbölcsességének foglalat, mely metaforsában, mivel épp nehéz sorsa miatt nem adhatja alább, mindig a lét egészét önjajta szemlélni, vagyis: a kemény szükségszerűségben az engedelmesség iskoláját, az engedelmességben a szépeggel megjelenését, s a kivívott szépségben a világ végső tanulságát. Azt, hogy a lét végül is – csodálatos ellentmondásosság – a tiszta szeretet ingyenes műve. Legfőbb reális. Ajándék. Ezért nem érheti a „kiábrándítás” pillanatában sem valódi törés azok szívére, akiket a gyerekkel kellően előkészített a világ első (és végső) valóságának teljes élményére.”

Ezért csodával tel minden ünnepi pillanat, amilyen az a Mikulás-nap is volt, amikor kiállításán Nemes István kezének, szellemének és szívének ajándékaival lept meg benáttunk. Aki elment, hogy megnézzé – kifényesítette cipőjét és lelkét –, ajándékot kapott. Ajándékot: apró keretbe foglalt csodavilágot, színes szonettekét, mesélő állatokat, alvó városokat, kurtu utcákat, nyújtózó tereket, lázadó pillanatokot, bölcs titkokat. Fínom kis történeteket mély tanulságokkal.

A vasmak keretéből előlépett az ember, a jó barát, akit néhol élesebben, néhol kissé homályosan látunk. Nemes István mély látású, őszinte és egyszerű szavú művész. Nem divat és nem iskola híve, ő a tiszta, nagyszerű és meztelen művészet rajongója. Nem csatlakozik hangos szavú csoportokhoz, nem kóti magát állandó módorhoz, egyénisége és művészi jellege mégis minden képén kiérkezhet. Gondosan, szeretettel ül le minden témájához, és a festőből csakhamar rajongó lesz, beleéli magát a hangulatba, a természettől őt ő színekordjában gondolata és lélekkel oldódik fel, túláradozik rokonzenével simogítja anyagát, mint doromboló macskáját. A természet őrütye alatt saját maga lelkét ünnepli. Nem másol hidegen és tüzettszerűen: művész és modell között felolvad minden hidegség. Átérzi, átéli a szilvafák, a kertek, a folyópart vagy az utcakövek hangulatát. „Madame Bovary, c'est moi.” Bovaryné én vagyok – mondotta Flaubert nagy hírű regényhősnőjéről. Nemes István is mondhatná: én vagyok a Duna-part, az erdő, az utcakő, a felhő, az alkony és a napsgár. Szívét és lelkét teszi fel minden esetvényében.

A Mikulás kölcsön adta vattaszakállának szívet – Nemes István előfújhat mégé-mi (képein átérve) mégis jól látjuk őt! Az a gyerek, aki meglepi magát a nélkülözhetetlen csodával, ő maga lett. Legyen bár az élet nem könnyű, vértanú fordulatokkal gáncsoló, szomorú eseményekkel tel – mégis szépnek, jónak és ingyenesnek érzi. Ajándéknak. Akárhogy is igyekszik a világ kiábrándítani magából, ösztönösen ellenáll a gyötrelmes alkudozásnak. Persze most sem az ocsó csodavárásról van szó, hanem arról a mély érzésről, hogy az élet a szépség, a jószág szeretetének ingyenes ajándéka. Bár semmit sem kap ingyen, ő mégis ingyen ad magából. Persze néha lázadni is kell. De ha a legfrissebb Nemes István műveket egymás mellett végignézzük, láthatjuk: lázad is, csak inkább titokban.

Nemes István titokban lázad a lét szürke, egydimenziójú ábrakölés ellen. A valóság, a mese, a hétfőnap csoda nevében. Ez az ő filozófiája, életfőlcességének foglalatja. Metaforák, szimbólumok, „jelképek erdején át visz az ember útja” a madarakig, a pátvikig, szilvafák őrtig, a bajai, argentani, segevár utcaig, az 56-os emlékeig, élet-képekig, érzésekig. Gyermekek, ifjú és érett kori barlangolási és botladozói színléteig.

„Barangolások és botladozások. Erről szól majd a kiállított sorozat – mondta egyszerűen a művész. – Hogyan lehet egyetlen életbe sűríteni, amire kíváncsi vagyok.” Nézzük hát, hogyan keres, kutat, kinlódik, szeretné minél jobban megközelíteni a szépséget. Új utakat keres, melyek hamarabb elvezetnek az örökkévalóságig. Formák után kutat, melyek tökéletesebben adják vissza a művész lelkét az alkotásban. A

Az alkony szelleme – erdei szalomba

csoda ebben az, hogy míg ez a keresés, ez az izgalmas kutatás, sóvárgás, akarás – örök, a szépség maga folyton változik. (!) Hely szerint, idő szerint, értékétől szerint. Nemes István is ezt az örökké változó, sokunk számára megfoghatatlan szépséget keresi. S a megtalált szépségben a világ végső tanulságát, az élet, a művészet célját.

Pedig a művészet célja épp annyira meg nem határozható, szavakba nem formálható és ösztönösségbe burkoló, akárcsak az élet célja. És mi célja van a művészetnek, mi célja van az életnek? A felelet majdnem mindenkor ugyanaz a nagy, lelki bizonytalanság, mely minden végtelen dolog elgondolásával hatalmába kerít. Az élet van, a művészet van: él, létezik, lélegzik, levelezik, rugyezik, szépségbimbók fakadnak belőle. S ha egy is közel kerül hozzánk, lelkünkben nyújtózkodni kezd a szépség felismerése, mint meleg kályhafényben elterült macska. A megfajthetetlen titkokat hajtjuk el, és csak a jelen pillanat szépségét csodáljuk. Legalább azokat a rózsákat szakítsuk le, melyek sietős földi utunkon felénk fordulnak, és szívjuk magunkba illatukat.

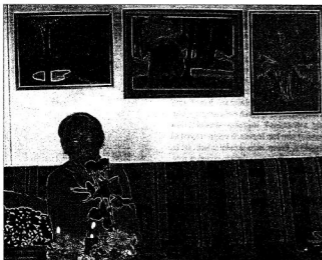
Az élet: sokszor keserves kényszerűség, megfajthetetlen adottság. Ne tőprengjünk mindig célja és értelme felett! Ha már élünk, éljünk szépen, szépséggel. „Némelyek az időt kedvetlenül töltik – írta Peter Walter a gazdag lelki angol művészeti író –, mások heves szenvedélyek között, a legbelsőbb e világ gyermekei között művészettel és énekekkel.” Művészetrel és énekekkel! Gondoljuk át, és be fogjuk látni, hogy szebb tartalom nem adhatunk „céltalan” életünknek, mint a „céltalan” művészetet.

Nemes István kiállítása január 8-ig tekinthető meg az Újvárosi ÁMK Iskola-galériájában.

Bőlömbika, akvarell

Rajz Kati néni nyolcvanéves

Dr. Rendes Béláné jubileumi kiállítása a Csillagvizsgáló Intézet Tóth Kálmán utcai bemutatótermében 2007. január 16-án 16 órakor nyílik meg. A tárlat két hétig látogatható délután 2 és 6 óra között.

Kabdebő Tamás

Az öreg halász és a Vénduna

Baja Város Önkormányzatának

*A Vénduna-Nagyduna sarkon kezézt
A vén: már csak háltni járt belé az élet.
A hálónyokak paszulymérési szemek
Lólábzsárcsont adja a nehezéket.*

*Eresszkedett fölül a ladikban a halász
A zsekkoskecsé alul halakra vadász.
A vízparton a tuskó alatt pontyészlád
Félmászányt potyka mi a kocskéba száll.*

*Egyazon bugyorban lám ficáknoltanak
Hálózemek tuskóba akaszkodtanak
Inaszakadtan húzza a háló inát
A vén, s hogy nyugodjék kértél a Dumát.*

*De hajlalt szélkergeti felmíg most a víz
Csónakját is tatig tölti, jaj a Dunavíz,
Nem ereszt a kacét sem ő sem a tuskó
Így lesz a vén halász halak közt haldokló.*

„Sok halat fogtam, magam adtam, ennyi
szent
Vivere non, pescare necesse est” – így izent.

Budapest

Pump Károly bajai származású, jelenleg Németországban élő fotográfusnak két év alatt három könyve jelent meg. Legújabb, *Budapest* című kötete négy ki-tűntető címet nyert el az októberi Frankfurti Könyvvásáron.

Az exkluzív megjelenésű (35x16 cm-es) kiadvány negyvenkilenc fekvő felvételen mutatja be a várost. A kísérőszöveg három nyelven (németül, magyarul, angolul) nyújt tájékoztatást. Előszót a Budapesten évek óta egyetemi oktatóként dolgozó Wilhelm

Droste írt a könyvhöz, amely a német Edition Panorama gondozásában látott napvilágot. Magyarországon az Alexandra Kiadó terjeszti. Pump Károly új műve az Ady Endre Városi Könyvtárban megtekinthető.

Schmidt Antal

EDITION PANORAMA BIBLIOTHEK

KÁROLY PUMP BUDAPEST

Luxemburgi Zsigmond, az „alulértékelt király”

I.

„Sohasem szolgáltnak téged, te cseh dzszo!” – ezeket a szavakat adja a Thuróczy-kronika a kivégzett lázadó, Hédervári Kont István egy szolgájának szájába, a mint Luxemburgi Zsigmond kegyelmet ajánlana neki. Majd a királyról egyébként tisztelettel író krónikás azt állítja, hogy a lázadó főurak halála lett az „a hamu alatt leppangó szikra, amely utóbb tüzvészét vetett Zsigmond és a magyarok közé.” Hogy Thuróczy állítása Zsigmond népszerűtlenségének okáról helytálló-e, legalábbis kétséges, ám az bizonyos, hogy a hosszú életű utalkodóról méltatlanul negatív kép alakult ki történetírásunkban és a közvélekedésben is. Ez a kép még a 20. században is annyira erős volt, hogy szinte sehol nem említik nevét a nagy királyok között, és a magyarok többségének legfeljebb nikápolyi veresége jut eszébe róla. Pedig kétségkívül a magyar középkor egyik európai formátumú személyiségéről van szó, akinek az idén ketted évfordulója van, hiszen a magyar trónra lépésének 620., míg halálának 570. évfordulója hoz érkeztünk. Már csak ezért is érdemes áttekinteni Zsigmond magyar király (1387-1437), német király (1410-től), német-római császár (1433-tól) és cseh király (1420-tól) életpályájának fontosabb eseményeit, és megvizsgálnunk azokat a vádakat, amelyek egy része a kortárs történetíróktől, más része pedig az utókor – gyakran szintén nem elfogulatlan – történetészeitől ered.

Út a hatalomig

A Luxemburg-ház őse, egy bizonyos Sigfró 963-ban szerezte meg az utóbb a családjának nevet adó területet, amely a 11. században önálló grófság lett. A három évszázadon keresztül csekély jelentőségű dinasztia akkor emelkedett fel, amikor egyik tagját 1308-ban VII. Henrik néven német királlyá, majd 1312-ben német-római császárrá választották. Henrik országot is szerzett utódainak: a Premysl-ház kihalása után fiát, (Valk) Jánoct (Zsigmond nagyapját) cseh királlyá koronázták, s ezt a címet annak fia, Károly is örökölte, akiből német-római császár is lett.

Zsigmond IV. Károly császár és cseh király (1346-1378) negyedik, Pomerániai Erzsébettel kötött házasságából 1368. február 15-én Nürnbergben született, az uralkodó másodsülött fiúgyermekéket. Kis-

gyermekkorát főleg az apja uralma alatt felvirágzó prágai királyi udvarban töltötte egészen 1376-ig; ekkor apja ráruházta a brandenburgi örgrófságot (egyben választófejedelemséget). Innentől ennek akkori székhelyén, a Berlintől nyugatra fekvő Tangermündében tartózkodott a legtöbbet. Bár nem ő számított a német trón örökösének, apja dinasztikus terveiben Zsigmondnak is komoly szerepet szánt, elsősorban a család keleti terjeszkedésében számított kiváló nevelést kapott fiára. IV. Károly elsősorban előnyös házasságkötések révén akarta a dinasztia közép-európai uralmát megalapozni, így kerülhetett sor 1379-ben Zsigmondnak és Nagy Lajos magyar és lengyel király leányának, Máriaának az eljegyzésére. (Mária ekkor még a lengyel trón várományosának számított.) Az alig 11 éves Zsigmond a magyar nyelv és szokások elsajátítása érdekében Magyarországon maradt, és további neveltetéséről Lajos király udvarában gondoskodtak. (Más kérdés, hogy Erzsébet magyar királyné nem lelkesedett leendő vejéért, és később az eljegyzés felbontását szerette volna elérni egy lehetséges francia frigy kedvéért.)

Nagy Lajos halála (1382) után Máriát koronázták az ország királynőjévé (a lengyel trónt hosszabb alkudozás után Lajos kisebbik lánya, Hedvig örökölte), de ezt követően az országban polgárháborús állapotok alakultak ki, amelyek során eleinte úgy tűnt, Zsigmond végleg lemarad a magyar trónról is. (Rövid időre el is menekült az országból.) A magyar főnemsek nyomására Erzsébet királyné 1385-ben végül hozzájárult lányát és Zsigmond házasságához, de a királyi korona csak akkor került számára elérhető közelségbe, amikor a „nőuralmat” megelőzőleg magyar nemesek egy csoportja sikeres merényletet hajtott végre az özvegy királyné ellen, Máriát pedig fogságba vetette.

A királyné fogsága alatt Zsigmond kitegyezt az országmagyok egy részével, akik régensséggel és a „Magyarország kapitánya” címmel ruházták fel. Miután a Szlavóniában fogva tartott Máriát katonai erővel sem sikerült kiszabadítani, a mellette álló főurak 1387. március 31-én Zsigmondot Szűzkeszférvártó királlyá koronázták. Ezért cserébe azonban komoly engedményeket kellett tennie: hívei között fel kellett osztania a legfontosabb méltasá-

Luxemburgi Zsigmond
Albrecht Dürer festményén

gokat és a velük járó királyi birtokok (ám, honorok) nagy részét, és a bárók családi birtokait is egykori királyi birtokok megszerzésével kívánták növelni. Zsigmond még koronázása előtt ígéretet tett erre, és még mindig gyenge lábakon álló hatalma érdekében ezeket meg is kellett tartania. Ezáltal viszont nemcsak a királyi várak száma csökkent vérszenen, hanem az uralkodó jóvédelme is. De miután a délvidéki felkelés felszámolásához és az időközben a morva örgróf (egyébként unokatestvére) által megszállt várak visszacszerzéséhez továbbra is támogatásra volt szüksége, nemigen lehetett vilátozása. Mária királyné végül 1388-ban kiszabadult fogságából, de a Horvátiai felkelést csak 1394-ben sikerült végleg, vérsen leverni. A morva uralom alá került várakat végül így szerezte vissza, hogy hatalmát német-országi örökségét, a brandenburgi örgrófságot zálogba adta Jodok (Jobst) morva örgrófnak. Nagy áldozatokba került tehát a magyar trón megszerzése, de végül sikerült. Formálisan együtt uralkodott feleségével, de Mária 1387 után ténylegesen nem vett részt a hatalom gyakorlásában.

Zsigmond és a bárók

A Zsigmondot trónra emelő magyar főurak abban bíztak, hogy egy olyan fiatal embert választottak királlyá, akit kedvük

Zsigmond portréja az 1420-as évekből

szert irányíthatnak majd, és aki hozzájárul vagyonuk további gyarapodásához. Zsigmond viszont a királyi hatalom erősítésére törekedett, hogy politikai céljait megvalósíthassa. Ebből a szükségsszerű volt az összekötözés a bárókkal, akik azonban számíthatnak a népesség nagy részének támogatására, ugyanis a „csuh” Zsigmond uralma az ország elfekt kezdettől fogva nem volt népszerű, náikápoli katonai kudarcra után pedig még kevésbé.

Az első nyílt pártülésre 1396-ban került sor, amikor a Zsigmond által évekel korábban leváltott nádor, Lackfi István összeesküvést szőtt ellene, és Zsigmond helyére László nápolyi királyt akarta a magyar trónra meghívni. A bárók nagy része azonban ekkor még Zsigmond mellett állt, s a törbe csal Lackfit 1397-ben meggyilkolták. Ezt követően Zsigmond egyre nyíltabban jelezte, hogy egyedül kíván uralkodni, és legfőbb híveiből tudatosan új arisztokráciát akart kialakítani. Ennek egyes tagjait (pl. a később jó nevű Perényieket, Csákiakat, Marótiakat) a köznevelés sorából, míg másokat (pl. a lengyel Stiborci Stibort, az olasz Ozorai Pipót vagy a stájer gróf Cillei Hermann) a királyi külföldi származású hívei közül emelt fel a mágnások közé. Első felesége kora halála (1395) után Zsigmond egybeként Cillei Lászlót, Burbádot vette feleségül. Az új bárói réteg tagjai hatalmas földbirtokadományokban részesültek és fontos országos méltóságokat is betöltöttek. Ez természetesen sértette a régi bárók befolyását és hatalmát, ráadásul Zsigmond katonai reformjai anyagilag is megrövidítették őket.

E miatt 1401-ben újabb lázadás tört ki Zsigmond uralma ellen, amelynek élére a nádor, a főkancellár és az esztergomi érsek állt. Ezek Budán egyszerűen letartóztatták, majd fogságba vették a királyt, akitől azt követelték, hogy idegen híveit távolítsa el az országból. Miután erre Zsigmond nem volt hajlandó, már az új király személyéről kezdtek vitatkozni, de nem tudtak megállapodni róla. Zsigmond siklósi fogságának a király legkitartóbb híve, Garai Miklós horvát-szlavón bán vetett véget, aki kiváltotta az uralkodót a fogságból, és létrehozta a megegyezést a király és bárói között. (Garait ezért hamarosan nádorrá nevezte ki.)

Szabadulása után azonban Zsigmond továbbra is hatalma megszilárdításán dolgozott, és sorra megfosztotta ellenzéket a befolyásától. A hatalmukat féltő országgyűlések utolsó lázadására 1403-ban került sor, amikor a bárói ellenzék ismételtén Nápolyi Lászlót hívta meg az ország trónjára, ám ezúttal fegyveresen akartak a király ellen vonulni. Az új bárók, az udvari lovagok, a külföldi zsoldosok és a városok megmaradtak Zsigmond hűségén, és bandériumaik sikeresen szétverték a lázadók seregét. Ezeknek nem maradt más, mint a behódolás; Zsigmond nagylelkűen megbocsátott a hűséget fogadóknak, bár váraik nagy részét elkobozta. A királyi hatalma ezáltal is megszilárdult; egyedül Dalmáciában nem tudta helyreállítani uralmát, amely területet aztán az ország végérvényesen el is veszítette.

Uralkodásának hátralévő 34 esztendőjében Zsigmond magyarországi uralmának fenntartása nem okozott gondot, pedig sokat volt távol az országtól. Továbbra sem volt népszerű, de ellenfeleit annyira meggyengítette, hogy azok nem merték fellázadni ellene. Hatalmának támaszát az új arisztokrácia jelentette, akikkel 1408-ban formálisan is szerződést kötött. Az általa létrehozott Sárkányrend (Societas Draconis) tagja volt a királyn és a királynén kívül 22 báró, de az évek folyamán újabb tagokat is felvett. Szó sincs azonban arról, hogy Zsigmond a „Garai-Cillei liga” befolyása alá került volna; a király továbbra is önálló politikát folytatott, amelybe tanácsadói csak kevés beleszólat engedtek. Igaz, a királyi várak számos jelentősen csökkent az Anjou-kori állapotokhoz képest, de a királyi hatalmat új alapokra tudta helyezni, és ez lehetővé tette számára az önálló cselekvést mind magyarországi, mind dinasztikus terveinek megvalósításában.

Sikertelen hadvezér, sikeres vélelem

Zsigmond külpolitikai szempontból urenosen idopontban került a magyar trónra. Eppen ebben az idoben érte el Magyarország határait a feltörekvő hódító birodalom, az oszmán-török állam terjeszkedése. Az idegen kultúrját, agresszív külpolitikáját folytató, de ekkor Európában alig megvedszádas mltra visszatekinő birodalom fenyegetését Magyarországon sokáig nem vették komolyan. A 14. század végén az oszmánok meghódították Bulgáriát, adófizetésére kényszerítették Bizáncot, majd az 1389-es rigómezei csatában a szerbek felett is döntő győzelmet arattak. Ezáltal az Al-Dunánál az Oszmán Birodalom Magyarország közvetlen szomszédja lett. Bár a Magyar Királyság meghódítását az oszmánok ekkor még nem tervezték, ám a török hadak portyázásainak útonvalahá rendszeresen beleestek az ország déli vidékei, főként a Szerémség, majd 1394 után már Erdély is.

Zsigmond kezdetől fogva komolyan vette az új helyzetet, és eleinte – a korábbi évszázadok hagyományainak megfelelően – támadó hēboróval válaszolt. Első hadjáratát 1389-ben vezette az oszmánok ellen, és a közbene években is rendszeresen vezetett sereget a déli végek mentén; igaz, néhány év megúvásán és Havassalföld zavaluss státusának helyreállításán kívül szomatvev eredmény nélkül, döntő ütközetre nem került sor a felek között. Zsigmond abban bízott – s ennek érdekében vette latba diplomáciai tehetségét –, hogy nemzetközi koalícióban lehetséges a törökök kiűzése Európából. Elárta, hogy tervezett vállalkozását a pápa kereszties hadjáratnak nyilvánítsa, amelyhez több európai királyi udvar is támogatást vagy sereget küldött. 1396 tavaszán a körülményekhez képest nagyméretű nyugat-európai, legnagyobb részben franciaákból álló lovassereg érkezett Magyarországra Pélelemnkfőlt János burgundi trónörökös vezetésével. Ehhez csatlakozott a Zsigmond által vezetett magyar haderő, néhány német birodalmi kontingens, valamint a velencei hadiflotta. A sereg vezetéseől és a követendő stratégiáról egyaránt vita alakult ki a résztvevők között, amelyben Zsigmond alulmáradt az erejüket jelentősen túlbecslő, de a törökök szembeni hadviselésben teljesen azonnal francia lovagokkal szemben, akik az azótai támadást előltek. Az ő nyomására augusztusban a kereszties had benyomult török területre, és ostrom alá vette a bulgáriai Nikápolyi várost. Itt találkozott szembe az európai haderő I. Bajazid szultán (1389-1402) felmentő seregével. De 1396. szeptember 28-án lezajlott nikápolyi csatában – főleg a burgundi

Zsigmond lovagialk kíséretében

lovasság felelősen támadása miatt – a keresztény sereg megsemmisítő vereséget szenvedett a mintegy másfélszerez túlsúlyban levő oszmánokkal szemben. A csatában több magyar országnagy életét vesztette, a burgund trónörökös évekig tartó fogságba esett (éppen Zsigmond erőfeszítéseinek köszönhetően váltották ki onnan magas váltságdíj fejében), a foglyok nagy részét a szultán a helyszínen lemészároltatta vagy rabzsolgálgatva vetette. Maga Zsigmond is csak nehezen menekült meg a csatából; velencei hajókon Konstantinápolya utazott, ahonnan a Balkán-félsziget megkerülésével tengeri úton jutott csak haza.

Ezt követően szertefoszlott az a reménye, hogy a Magyar Királyság – akár nemzetközi támogatással – képes lehet az oszmánok kizűrésére Európából, és újabb támadó háborúk helyett az ország védelmét helyezte előtérbe. 1396 utáni katonai reformjai mind e felismerés jegyében születtek. Reformjai meghagyták a bandedális alapokon nyugvó királyi hadsereget, de háború idejére 10 aranyfontnyi havi zsoldot állapított meg számukra, amelyből ellátásukról maguknak kellett gondoskodniuk. (A zsoldot gyakran nem pénzben, hanem sóban vagy posztóban fizették.) Ezen túl Zsigmond 1397-ben törvényt íktatta az ún. telekkatonaság intézményébe, ami annyit jelentett, hogy háború esetén a földesuraknak nem csak személyesen kellett hadba szállniuk, hanem minden 20 (1435-től 35) jobbajgytelkes után kötelezete őket egy-egy könnyűfegyverzettel lovas fűzsz felkészítésére. (Eznek megszervezése a megyék feladata volt, egyébként ebből az

okból került sor a magyarországi jobbajgy-népeség első őszétrására.) Terheinek növelése a magyar nemesség soha nem tudta neki megbocsátani.

Az állandó török betörések miatt szélesgessé vált a déli végek megerősítése, hiszen a fenyegetett határszakaszon 1390 előtt mindössze 4 végvár állt. 1404-1426 között az itélési származású Ozoni Pipó (Filippo Scolari) tesseni ispán irányítása alatt összesen 11 új végvár épült a Duna északi partján, amelyek jelentősen megnehezítették az oszmán maratócsoport behatolását az országba. E végvárrendszer egyik kulcsa lett Nándorfehérvár (Belgrád), amely 1427-ben került a Magyar Királysághoz, amikor a törökök őrül fenyegetett Lazarevics István szerb fejedelem – jelentős magyarországi birtokok fejében – átadta a várat Zsigmond királynak. A végvárrendszer megépítése rendkívül fontos volt az ország védelme szempontjából, de új típusú gondokat is hozott magával: a várakban állandóan katonaságot kellett állomásoztatni (és megfizetni), minnek a költsége a királyság bevételeinek legalább egyharmadát felemésztette. Zsigmond halálakor már 44 végvár védte a déli határokat; ezt csak így lehetett finanszírozni, hogy az uralkodó bizonyos adójövedelmeket teljes egészében átengedte a védelemmel megbízott kapitány számára. Az 1430-as években a teljes déli védelmi rendszert dalmát eredetű hívei, a Tallóciák irányítása alá helyezte, akiknek hatékonyra jelentős jövedelmeket utalt, amelyek korábban a király, illetve egyes főpapok kincstárát gyarapították.

Szimén az oszmánok elleni védekezés érdekében Zsigmond rendszeresen próbálkozott – váltakozó sikerrel – a balkáni ütközőállamok (Bosznia, Havasalföld) hódotására. Utolsó komolyabb törökellenes hadjáratát 1428-ban Galambóc várának bevételéért indította, amelyet Lazarevics halála után a magyar király örökölt volna, ám szerb parancsnok a török kérede adta. Ezzel a védelmi fálon rés keletkezett, és az ország határain török erődítmény állt. Zsigmond ezért indult a vár bevételére. A vár falait már egy hónapon át tördette, és már a végső rohamra készült, amikor megérkezett II. Murád (1421-1451) szultán felmentő seregével, amely ezáltal is súlyos vereséget mért az először fegyverszünetet kérő magyar királyra. (Zsigmond másodsorú is csak szerencséjével menekült meg.)

Sokkal több szerencse más hadszíntereken sem kísérte Zsigmond pályafutását. Magyarországon egyetlen súlyos területi vesztesége uralkodó alatt Dalmácia elvesztése volt, amelyet az 1401. évi magyarországi lázadás idején Nápolyi László szállt meg, majd ké-

sőbb 100 ezer arany fejében a Velencei Köztársaságra ruházott, amely hamarosan a magyar királyi hátszélben maradt három várost is ostrom alá vette. A magyar-velencei háború 1410-ben tört ki, Zsigmond személyesen 1413-ban vezetett hadat a köztársaság ellen, de döntő győzelmet nem tudott kiharcolni, így öt évre békét kötött. A háború ugyan még egyszer kőjült, de ekkor Zsigmondot a török veszély és birodalmi ügyei jobban leköltötték, így végül kénytelen volt belenyugodni a tartomány elvesztésébe.

Sokáig szintén kevés sikert mutatott fel az ún. huszita háborúkban (1420-1434), amelybe akkor keveredett bele, amikor bátyja, Vencel halálát követően Zsigmond örökölte a Cseh Királyság trónját. A cseh rendek azonban csak a huszita vallásynkrolat engedélyezésének fejében voltak hajlandók elismerni uralkodó. A mozgalmat alábecsülő Zsigmond fegyverrel kívánta biztosítani uralkodó a lázadók fölött, csakhogy seregei Európa legmodernebb hadművészetével találták szembe magukat. A Jan Žižka, később Nagy Prokop által vezetett huszita seregek székelyvárikn révén eredményesen zlláltak szét a magyar és német erőköl álló lovaságot, és előbb Vyšehrádnál (1420), majd Némethrádnál (1422) is súlyos vereséget mértek az uralkodón, majd a következő években rendszeresen zsákmányoló hadjáratokat vezettek Magyarországra és egyes német tartományok ellen is. Zsigmond csak trónját csak a mozgalom belső megosztottsága mentette meg; 1433-ban ki egyezett a husziták főképp csak vallási reformokat követelő mérsékeltbő ágával (az ún. kelyheseikkel), és közös erővel arstak győzelmet a radikális táboriútk fölött. Zsigmond így végül 1436-ban tánylegesen is elfoglalta a cseh trónt, bár csak súlyos kompromisszumok árán.

Harc a császári hatalomért

IV. Károly császár halála után német és cseh királyi trónját elöszllött fia, IV. Vencel (1376-1400) örökölte, így Zsigmond kezdett fogva meglévő birodalmi ambíciói egy időre lekerülni a napirendről. Beéjelt rásdásul az is rontotta, hogy azon családi birtokait (Brandenburg, Luxemburg), amelyek révén joggal formálhattott volna birodalmi befolyásra, a magyar trón megszerzéséhez szükséges anyagi javak érdekében elzálogosította. Saját jövőjének biztosítása érdekében viszont örökösödési szerződést kötött Vencellel és a dinasztia másik élő férfi tagjával, Jodok morva gróffal, sőt Vencel gyulcari távolléte miatt megszerezte a birodalmi vikáriátust is. A német koronához akkor került közelebb, amikor néhány év utal-

kodás után békijéről egyértelműen kiderült, hogy teljességgel alkalmatlan a hatalom gyökerelására. A gyengekezű, súlyosan iszós királyt a német bárók – másodsor valószínűleg Zsigmond tudtával – fogásba vetették, majd pedig a német választófejedelmek 1400 elején III. Ruprecht rajnai palatínus személyében ellenkirályt választottak, Vencelt pedig letették trónjáról. Ezt ugyan Vencel sohasem ismerte el, de miután a helyzet megváltoztatásához szükséges erővel nem rendelkezett, visszavonult csehországi királyságába.

Zsigmond kezdetűl fogva aggodalommal figyelte a dinasztia súlyának eme visszaesését, de csak 1410-ben, az ellenkirály halála után lépett fel személyesen trónigényével. 1410. szeptember 20-án Prunkfurtban királyválasztó gyűlést hívott össze, ahol német királyt is választották. A választásnak azonban több szépséghúbjára is volt a hét választófejedelem közül mindkettőre hátrahagyott jelen (sz egy 6 maga), ráadásul Zsigmond jelenléte sem volt teljesen törvényes, hiszen az ennek jogalapját jelentő Branderburgi Őrgrófságot és a vele járó szavazati jogot zölögbe adta Jodok Őrgrófnak. Emiatt utóbbi a választás eredményét nem ismerte el, s egy másik gyűlésen másik három fejedelem által magát választotta meg királynak. Így ekkor már hátrahagyott tekintették magukat a birodalom uralkodójának: a még mindig élő Vencel, Zsigmond és Jodok. Mielőtt ebből mélyebb konfliktus bontakozott volna ki, Jodok 1411 januárjában váratlanul meghalt, így a választófejedelmek egyhangúlag Zsigmond mögé álltak, és 1411. július 22-én immár szabályos körülmények között újra megválasztották. Ezt követően Zsigmond egyre többet tartózkodott Magyarországon kívül, hogy a birodalmi ügyekre koncentrállhasson.

A császári cím megszerzése viszont még sokáig nem jöhetett szóba; ehhez ugyanis vállalni kellett a rendkívül költséges római utat, hogy a pápa imperatori koronázásáért, ami jelentős presztízsnövekedést hozott volna számára. Csakhogy a korabeli Európát megosztó nyugati egyházszakadás miatt egyelőre mindenki által elismert pápa sem volt, így a koronázás csak a pápesség helyreállítását után kerülhetett szóba. Zsigmond végül 1431-ben jutott el Itáliába, ahol előbb lombard királlyá koronázták, majd hosszabb kényszerű várakozás és hadviselés után 1433. május 31-én vonult be az őrk városába. Itt IV. Jenő pápa helyezte fejére a régóta áhított császári koronát. Más kérdés, hogy sem a magyar, sem a birodalmi rendek nem örültek az uralkodó hossz távollétének.

Folytatjuk

Dr. Mayer János

Ismét a kerekólakról

Hazánk időjárás iránti szűkebbé vált ismétlődő, ólak építésével a lábujszárg megfelelő elhelyezését. A felhasznált építőanyagok sokfélesége, az adottság építési hagyományai és az egyes állatfajták tartásának speciális igényei a Kárpát-medencében formailag sokszínű kép kialakulásához vezettek. A kerekólaknak, ezeknek az érdekes formájú építményeknek elterjedése a XIX. század második felében a gazdálkodás fejlődésével és a tanyák általánosaiásával kezdődött. Kezdetben a Tisza vonalától keletre fekvő alföldi és erdélyi tájakon terjedtek el a kör alaprajzú barcmi- és sertésólak. Később jellemző elterjedési területükre a Körösök vidéke, a Tiszántúl déli része és Bácska vált. Utóbbiból mai határainkon belül Trianon után Felső-Bácska (vagy magyar Bácska, Észak-Bácska) maradt. Kezdetben a jellemzően kétszintes kerekólak földszintje a sertés-, emeleti része a baromfitartást szolgálta. Később a két haszonállat csoportnak külön-külön építettek ólak, az emeletes egyre ritkább lett.

A XXI. század elejére a kerekólak népi építészetiünk eltűnőben lévő értékeivé lettek. Baja körüli és felső-bácskai még fellelhető példányokról folyóiratunk 2005. évi márciusi számában közöltünk részletes cikket. Zárszavunkban ígértük, ha újabbakról kapunk szerzőnk tudomást, visszatérünk a témára. Ezt szeretnénk most megtenni: az eltelt időszakban ugyanis három

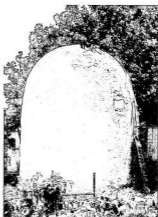
újabb kerekó vált ismétlődő és egy régi fénykép is eljuttat hozzánk.

Előző cikkünkben gari kerekóiról nem tudtuk beszámolni, azonban a közelmúltban kettőről is tudomást szereztünk: a Tancsics Mihály utca elején fekvő, egymáshoz közeli házak udvarát gazdijáták. Az utca páros oldalán álló családi ház épületrombjait után szabadon magasodó kerekó formájú jektintve sztupa: az ajtó magasságáig hengeres, majd felette nagyjából falgömb alakú tetővel-lucpolával záródik. A déli tájolási fikeretűl ajtó szabad szélessége 85

cm, magassága 130 cm; a őszkőből készült ajtólap zsanérral kapcsolódik a kerethez. Legmagasabb pontján nincs kéménynyílás, viszont a bejárattól balra és jobbra – egymással szemben – egy-egy 25x25 cm-es ablak biztosítja a napfénynek megfelelő belső világítást és a szellőzést. A negyven évvel ezelőt épített kerekó mintájul a család egyik barátjánál látott szolgált, az építmény jelenleg is a helyi baromfitartó pihenőhelye. A kívülről jól karbantartott kerekó külső átmérője 280 cm, magassága 310 cm.

A Tancsics Mihály utca páros oldalán házának udvarán álló kerekó

A kerekó oldalán jól látszik az ablak

A Tamascsz Mihály utca páratlan oldalán álló házának udvarán álló kereköl és tulajdonosnéje

A katymári kereköl

Az utca páratlan oldalán álló családi ház épületének hátsó részével szembeni telekhatáron álló kereköl formája alapján szintén szüpa. A bejárattal észak felé tájolt kereköl fából készült ajtókeretének szélessége 60 cm, magassága 130 cm, az ajtólap deszkából készült. A tulajdonos szerint az ötvenégy évvel ezelőtt épült kereköl formájának mintáját a környező tanyákon látták szolgáltatni. Az egy téglát szélességű fal hosszában rakott, legfelső pontján nincsen szellőzőkémény és ott keresztboltozva kialakították. Az ajtóval szemben, a hátsó oldalon 30x15 cm-es nyílású ablak került elhelyezésre; a kerekölet jelenleg füstölőnek használik. Az építmény külső átmérője 240 cm, magassága 310 cm.

A katymári – a Kossuth Lajos utca egyik házának udvarán álló – hajlíttot kúp formájú és téglából készült kereköl „érdekessége”, hogy most is baromfióként használják. A bejárat két oldalán 30x30 cm-es pillér épült, ebbe rakták az ajtólap fakeretét (magassága 100 cm, szélessége 60 cm), a fal egy téglát szélességű. Korábban körben téglából készített tojófészkek voltak, ezek mostanra már elbontásra kerültek. Beltről saralták, az 1 méter alatti résznél ez már lehullott, a legutolsó karbantartásnál a csapaszárú vált részt lemeszelték; a kereköl kívülről vakolt és meszelt. Érdekesség az ajtó felett 3 sorban kialakított (alul 7, középen 6 és felül 3) hosszában élére állított téglát mérettől (kb. 7x13 cm) nyílás, amelyek szabadon hagyásával vagy élére állított téglát, illetve más megfelelő méretű tárgy bedugásával vnlószűnőleg a kereköl belső hőmérséklet-

tét szabályozták. Nyáron a túlzott felmelegedést, télen a túlzott áthűlést akadályozhatták meg ezzel az egyszerű megoldással. A kereköl 24 cm magasságú szellőző kéményben és egy téglát magasságú kalapban végződik. A nyílás mellett 2 téglát hosszabbik oldaluk mentén élére állítottak (kelet-nyugati irányban), rajtuk újabb két-tőt billentettek össze és az egészet habarcsba ágyazták. Az udvar végében és a ház után álló kereköl bejárata déli tájolású, teljes magassága 320 cm és átmérője 220 cm. Az építés ideje ismeretlen: a jelenlegi tulajdonosok 1950-ben költöztek ide, akkor már állt.

Folyóiratunk csávolyi „külső munkatárs”, a helytörténész dr. Mándi Mihály juttatta el hozzánk egyik családi fotóját. A csávolyi Szávinhát dűlőben álló egykori

tanya tulajdonosa szépapja – Nemes Mándi Péter –, a fotó a XIX. században készült. A kép érdekessége, hogy jobb oldalon három jól karbantartott és frissen meszelt kereköl magasodik. A helységek határában levő tanyákon többnyire a falvakban látottaknál nagyobb méretű vagy több közepes méretű kereköl épült. Utóbbiról lehet szó ebben az esetben: a megoldás az eltérő korú vagy különböző fajú szárnysok elkülönítését szolgálhatta.

Továbbra is célunk, hogy felhívjuk olvasóink figyelmét eltérő értékeink fontosságára és a bemutatott kerekölkkel hozzájáruljunk megőrzésükhöz. Ezután is várjuk jelentkezésüket az impresszumban megadott címen és a kerekol@freemail.hu e-mail cílérhetősegen.

Dr. Nebojski László

Nemes Mándi Péter tulajdonán IV. 18. tanyája a Szávinhát dűlőben: a 80-as cm-es kereköl. / Csávoly faludája nevei 2007. sz. / In: dr. Mándi Mihály: "Csávolyi emlékezetek" C. könyv 1999 / 148 - 178 p.

Tanya Csávoly határában három kerekölkkel

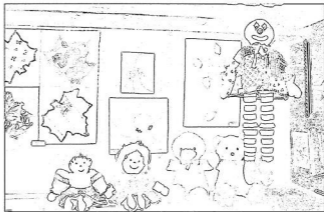
Amikor az utolsó esetvonalást az Isten végzi el

Advent első vasárnapja előtti csütörtökön nyílt meg a Baráti Gyógyújság által vezetett klub, a „Most mutasd meg mire vagy képes!” kézműves alkotócsoporthozak kiállítás. A közösség főként idősebb, nyugdíjas emberekből áll, de akad közöttük fiatalabb, már szürített termékekkel rendelkező alkotó is, akik alkotásaikat minden évben két alkalommal tárják a nagyközönség elé.

Néprajzoként az alkotócsoporthoz tevékenységéről, munkájáról a XX. század közepén indult amatőr népművészeti mozgalom jutottak eszembe, amelyeknek legfontosabb célja a hagyományörzésen, tehát a hagyományos technikák (pl. fafaragás, hímzés, szövés) továbbvitelén kívül a közösségkeresés volt. A közösségek hiánya most is aktuális, ezért a kisközösségek, alkotóközösségek létrehozása, úgy érzem, létfontosságú különösen a gyermekek és az idősek körében. Mit adhat egy közösség? Összetartozást, védelmet, segítségnyújtást, megértést. Ezekre pedig szükség van.

Az idősebbek összefogása, egyben tartása a legfontosabb, hiszen a néprajztudomány által vizsgált hagyományos paraszti világban – itt az elmúlt századok főként falusi közösségeinek életre gondolok – az öregeknek elfogadott, megbecsült helyük volt, és tisztelet övezte őket. Volt, aki gondoskodjon róluk, hiszen a családok több generációja élt együtt, így a munkában már nem annyira részt vevő időseknek is megvolt a helyük, feladatuk a családban, ők nevelték fel az unokákat és végezték el a ház körül apróbb teendőket. Napjainkban, úgy érzem, az idősebbek nem találják a helyüket, de talán erőll nem is ők tehetnek, hanem az a felgyorsuló, hatalmas ütemben változó világ, amely nem ismeri el az idősek helyét a társadalomban, és kikeresztelésre ítéli őket. Ezért szükséges összefogni, alkotásra ösztönözni őket, úgy ahogy ezt Baráti Gyógyújság és munkatársai tették és teszik.

Az alkotás új örömeket hozhat, értelmet adhat az életnek. Ha egy kicsit elvesztünk ebben a világban, átsegíthet a neheztegeken, de ugyanakkor formál is, hiszen miközben egy tárgyon dolgozik az ember, egyúttal magán is dolgozik. Megismerheti korlátait, azt, hogy mire képes és meddig, mennyire kitartó egy munka során, és ha a munka elkészül, akkor felfedezheti rajta a továbblépés lehetőségét is. És az, hogy ezek a munkák egy kisebb közösség elé kerülnek, segíthet a fejlődésben, a közös megbeszélés, véleményezés, értékelés vagy csak az elfogadás már nagyot lendíthet az alkotóknak, vagy újabb be nem járt utakra terelheti az alkotót. A közösség ereje ebben van, a megértésben, elfogadásban.

Jelen alkotócsoporthoz sokszínű mind technikában – hagyományos technikáktól (szövés, csipkeverés, gobelin) utazhat tehetünk korunk újabb alkotótechnikáit (foltvarrás, só-liszt gyurma) felé és ezek különben megférnek egymás mellett, hiszen a mondanivalójuk egy: színmomra az életbe vetett hitet tükrözik. És sokszínű is a csoport egyéniségekben is, igaz, már a technika választása is tükrözi a használat egyéniségét, megjelenik a finomság, lágyág, nyugodt elegancia (csipkemunkákban), az ötletesség, a vidámság (ha a bohócokat, festett üvegeket, hajtogatott tárgyakat néztem), a hagyományépítés és a múltidézés (szőnyegek, tarisznyák), illetve a természetesség (száritott virágkompozíciók).

Tehát ezek a színes, teremtő erőt, élet-szeretetet, kitartást, hitet, kilátozást sugárzó alkotások mind-mind egy-egy alkotó ember életének megjelenítői. Azé az emberé, aki egy alkotásba belébújthatja a szomorúságát és könnyeit, az örömet és a nevetést, vagy éppen a játékoságot, haragját. Ezek a hangulatok pedig kiülnek az alkotásra és megjelennek a színekben, formákban, technikában, anyagban, és hatással vannak ránk, mi pedig szeretettel fogadjuk. Zárógondolatként segíthet, erőt adhat az alkotótevékenységhez Tündéri Sándor gondolatosa: „Ahhoz, hogy egy emberi alkotás remekbe sikerüljön, s időtlen ragyogással léprázta és gyönyörködtesse az embereket, a tehetség, a téma, a kivétel tökéletessége mellett kell valami más is (...) A remekmű legyen valóságos, pontos, okos, céltudatos, arányos, gondosan megmunkált, hűségeseen kivitelezett - s legyen még valami más is. Tündéri is legyen. S minden öntudatosság mellett önfelét is legyen. Mérnöki szabályok szerint épüljön, de közös is legyen benne, egy kíváncsira való az ósközből, mely a csillagképek nyomában porzik, arany szemcsékkel. Tündéri nélkül csak „nagy” vagy „ökéletes” művek vannak. Az igazi remekmű néha nem is olyan tökéletes. Csak sugárzik, a „csak átlon” is benne van, a csillagok fénye, a tündéri. S a feladatnak ez a része, amikor a művész már nem tud művét segíteni; az utolsó esetvonalást, a tündérit az Isten végzi el.” (A remekműről és a tündérről)

A jégbor világa

A természetes éremegborok, valamint cukor, mustsűrítvény és alkohol hozzáadásával készült mesterséges társak általában kedvelt és lárs szereplői az édesbor-palettának. A leghíresebb ebben a sorban a tokaji bor, de ide kell sorolni a sármási, a Vin Santót, a malagát, a portót, a serryt, a mazzolabot stb. Ennek a borcsaládnak a legfőbb tagja a jégbor, amelynek nálunk is egyre több képviselője van.

A fagyott szőlőből való borkészítés nem napjaink találmánya. Martialis, a jeles római költő (Kr. U. 40-103) már tudósított arról, hogy némely szőlősgazda szőlőjét novemberben fagyottan szüretelt. Nagyjából ugyanebben az időben írt Plinius is bizonyos szőlőfajtákról, amelyeket korán sohasem szüretelnek le, csak később, miután a bogók megfagytak. Ezek után a tudósítók után azonban 1700 évekkel ezelőtt, hogy az emberiség ismét haljon a jégborról, mégpedig Németországból. Egy kis német faluban az 1829-es évszázad szőlőből az extrém hideg miatt néhány szőlősgazda a tőkéknek hagyott valamennyi fűrtöt, hogy a madaraknak legyen mit csipegetni. A maradékot 1830. február 11-én szüretelték le, és meglepetten tapasztalták, hogy rendkívül édes és különleges aromájú must készült a fagyott szőlőből. Több mint egy évszázad múlva, az 1950-es években egyre több német szőlősgazda ismerte fel a jégbor atraktivitását, a benne rejlő üzleti lehetőségeket, kialakították készítésének sajátos technikáját, technológiáját, majd törvényi szabályozták is.

Nemzetközi karrier

Az 1970-es években Ausztriában is, Magyarországon is szakmai viták témájává vált a jégbor. Mint oly sokszor, most is az osztrákok léptek gyorsabban. A burgenlandi Mönchhofban 1970-ben Julius Hafner készítette az első olyan jégbor, amely igen jelentős sikereket ért el a nemzetközi borszerenyeken. Magyarországon a Hosszúhegy Állami Gazdaság próbálkozásai az akkori gazdasági viszonyok miatt kudarcra voltak ítélve, de kis mennyiségben 1973-ban és 1976-ban is készítették itt jégbor. Sokkal sikeresebbek voltak a kanadaiak. Brit Columbiában az Okanagan-tó melletti borvidéken Walter Hainke készítette el Kanada első jégborát 1973-ban, utóbb fia és menyje vitüké sikerre a nem könnyű munkát. Napjainkban Kanada a világ legnagyobb jégborkészítője. 2003-ban 4 ezer tonna szőlőből 630 liter jégbor

készítettek ott, és két cég – a Magnotta és az Inniskillin jégborperzsgő készítésébe is belefogott. A jégborok jelentős részét a Távol-Keletre exportálják. Az 1990-es években jöttek az első hírek a déli féltekéről, ahol Új-Zélandon és Ausztriában is elkezdődött a jégborkészítés.

A magyar jégbor

A rendszerváltás után Magyarországon is több magántermelő is fantáziát látott e szép műfajban. Miután a magyar bortörvény a jégbort nem ismerte el, a fogalom gyakran keveredett a tőkén túlértelt, fűpétd szőlőből készült, késői szüretelésű borokkal (a Beerenausele és a Trockenbeerenauslese kategóriákkal).

Ugyanakkor a bajai illetőségű Sírmei és Fiai Szőlőbirtok és Pincészet – Keller Kft. tulajdonosa feljuttatta a 70-es években elkezdett próbálkozásait, és 1996-ban előkészítette az ország első forgalmazható jégborát. A feltételek mód a fentebb említett bortörvényi engedélyhiány miatt indokolt, hiszen fogalomba hozni csak a törvény által elismert kategóriákat lehetséges. Emiatt a jégbor létének és minőségének elismerése szakmai körökre korlátozódott, míg nem a 2004. évi törvénymódosítás zárt utat engedélyezett a jégbor forgalmazásának.

A sikereken felbuzdulva a Sírmei és Fiai Pincészet 2003-ban rendezte az első Spatlese, tőkén túlértelt szőlőből készült, jégbor jellegű, de nem tokaji típusú borok versenyét, amelyen 21-en indultak, a 2004-ben megrendezett hasonló versenyen pedig már 35 pincészet versengett. Magyarországon sok ezer palack jégbor értékesíthető évenként. Ez a volumen övről évre növekszik, hiszen a jégbor minősége újabb és újabb vásárlókat vonz, akiket érdekkel a hajnali -6-8 C fokon történő „táborozás” szüret, a fagyott szőlő feldolgozása, a jégborkészítés „misztikuma”.

Természetesen nem csak a misztikum irányítja a figyelmet a jégborra, hanem a jégbor különleges minősége, egyedisége, a benne lévő enzimek, aminosavak, amelyek az emberi testben mind megtalálhatók, és segítenek abban, hogy egészségesebb és tartalmasabb legyen fogyasztójának élete.

A jégbor specialitása

A jégborkészítés törvényi előírásai országunként változnak. Ausztriában a must cukorkonának minimum 25 Klosterneuburgi mustfokot kell elérnie, Németországon

minimum 110 Oechsle-t. Mindkét országban -7 °C alatt kell vészezni a szüretet, ez Kanadában -8 °C, és a mustnak minimum 32 Brixet el kell érnie. Magyarországon a jégborkészítés 2004 óta tartozik a bortörvény hatálya alá. A jogszabály szerint a „Jégbor (Eiswein, Icewine) olyan meghatározott termőhelyű minőségi bor, amelyet túlértelen, megfagyottan szüretelt és préselt szőlőbogyók felhasználásával állítottak elő, és amelynek mustja legalább 25,0 tömegszázalék, 282 gr/ cukrot tartalmaz”.

Úgy vélem, Magyarországon a Hájós-Bajai borvidékek, ezen belül is a bajai hegyközségek különleges esélyei lehetnek a jégborkészítésre. Ezt elsősorban a hegyközség területén található folyamok, folyók, csatornák, fokok biztosítják, hiszen ezek párái korábban lehülnek, ködbe borítják a szőlőbálákat, elősegítik a korai fagyok bekövetkezését – így biztosíthatják a jégborkészítés feltételeit. Így a mi vidékünkön az ősi kora téli fagyok már november végén-december elején beköszönhetnek. A jégborkészítés rizikófaktorai hazánkban kicsit nagyobb, mint pl. Kanadában vagy Németországban. Nálunk fontos szempont, hogy biztosítani kell a vagyonvédelmet, védeni kell a termést a madaraktól és a vadaktól is. Egy erős november vagy december elvetheti a teljes termést, ilyenkor egyszerűen „lefolynek” a fűrtök, az értéket, ez történt például 2001-ben. Emiatt a jégborkészítés kockázata a legnagyobb a borászati termékpalettán – hiszen a hektáronkénti termés a szüret idején nem több 900-1200 kg-nál, holott ugyanezen területen a hozam akár 7000-8000 kg is lehet. Miután a préselés is fagyott szőlőből történik, a lékinyerés is rendkívül alacsony: optimális esetben 500-700 liter jégbor készíthető egy hektárról. A borkészítés technológiája sem egyszerű feladat, hiszen a 300-400 gr/kg cukortartalmú mustok erjedése hosszán tartó folyamattal, ami alatt a jellegzetes illat, íz, aromaanyagok károsodhatnak, a minőség csökkenhet.

Számos sajátos feltételt kell tehát biztosítani annak, aki jégborkészítésre adja a fejét, de a különleges minőség, az egyedi íz, a bor eredetisége, modernisége és divatossága kárpótolhatja készítőjét a fáradságot és a megnövelt kockázatot.

Ezt a kockázatot vállalja a Sírmei és Fiai Pincészet Baján, és ma már egyértelműen bizonyított, hogy megérette. Napjainkban a jégborkészítés és forgalmazás útterefének tartják a céget és a jégbor kissé összeforrt a

Símegi nével. Színtalan ismeretterjesztő előadás, téjekoztató hangzott el, szakmai cikk jelent meg a cég tulajdonosának és fiának tollából. Pincészetükben a jégborfőzés kiemelt jelentőségű, és a magyar piacon túl – amelyen a cég piacvezető

– már a jégbor exportja is elkezdődött. Ez a munka természetesen rövid távon kevésbé értékelhető, közép illetve hosszú távon viszont szorgalmas munkával és a minőség állandó magas szinten tartásával feltétlenül eredményes lehet.

Ebben bízunk és folytatjuk azt a munkát, ami a cég imázsának emelésén túl a várost, Bajdát is reflektorfénybe állíthatja, hiszen az ország első jégborra Baján készült el.

Dr. Símegi József

Elmúlt kori vendéglátásról és borivásról

Baja város előfővárosi földrajzi helyzete és a lakosság életrevalósága következtében annyira felvirágzott a kereskedelem, hogy már 1786-ban Kis Pestnek is mondták élénk kereskedelmi élete és országos híre városi miatt. A kereskedelemlennek három fő ága fejlődött ki: a termény-, az állat- és a borkereskedés, továbbá helyzetéből adódóan a fakereskedés is. Most az egykoron virágzó borkereskedelemlenről és a régés-regi idők vendéglátásáról ejtünk néhány szót, mert hogy a távoli múltból származó szóhasználat szerint is: „Bort megissza magyar ember, jól teszi, okkal móddal meg nem írható a szesz.”

A borkereskedelem régi emlékeit idézte a belvárosból a Sugovicsra vezető egykori Borrév (ma Kazinczy) utca, valamint a Provilán (ma Árpád utca) láthatók még ma is olyan régi pinceajrók, melyek az utcára nyíltak, hiszen főleg ezen utca és a Sugovics partja irányába vezető utak környékén laktak a borkereskedők. Errefelé volt a borospincék nagy része. Valaha városzerte a házak alá építet borpincékben tárolták polgáraink a termett vagy vásárolt borait.

Jó piaca volt nálunk a bornak, mert Baja vidékén akkor még viszonylag kevés szőlőt termesztettek, nem kezdődött meg igazán a homoki bortermelés. Bajára a bort nehezebben, a Borrév utcán át szzekereken, de inkább vízen szállították. Főleg Baranyából és Tólnából. Egy régi becsülés szerint évente példinként együtt legalább 120 000 akönyt (egy magyar akó 54,3 liter) hoztak. Csak Bácsaszékől 45 000 akóval szállították át a Dunán. A borokat a Sugovics partján rakították, ahol egész bordó utcák keletkeztek, köztük bódékkal és sátrakkal, mert ott lehetett borkorcsolyát kapni, amelyre csúszott a szőlő levéből erjesztett bor és a pálinka is.

Polgártársaink régen nemcsak a saját pincékben tárolt borokat itták, hanem a külföldről típusú vendégnarasztaló italpörékekben is, mert kellett a bor a vidám társas életet élő, mulató hajósainak és a korcsmárosoknak, fogadóosoknak. Szép számmal éltek borkereskedésből. Egy adat

szerint 1743-ban 17 nagyobb és 33 kisebb borkereskedő lakott Baján, és egy 1720-ban végzett összeírásnak megfelelően öt korcsmája volt. A város mellett is voltak csárdák, pl. a Hajdúházi Csárda, és a Bajához közeli, de Szentistván községhez tartozó Aligvártá csárda, a mai Mártonoszállás (régii tájnyelvi alakjában Lakhandi) környékén, mely utóbbi főleg híres bityfórok bandái révén lett hírhedt.

Mindszenty Antal Komárom megyei táblabíró a Tudományos Gyűjtemény 1831. évi szeptemberi számában írta többek között: „A mulatósra magoknak a lakosoknak elég kertjeik vagynak, de közönséges mulató helyek is van mellyet Kis Sumánknál neveznek, ez egy kis erdőselek, mely a város alsó részén kívül a' hoz közel fekszik. A' közepén egy kis épület van, melyben nyáron ünnepi napokon emai'sz innivalókat lehet kapni, néha muzsika is szokott lenni.” Ez volt az 1803-ban alapított, melyben három naponként emai'sz innivalókat lehet kapni, néha muzsika is szokott lenni. Ez volt az 1803-ban alapított, melyben nyáron ünnepi napokon emai'sz innivalókat lehet kapni, néha muzsika is szokott lenni. Ez volt az 1803-ban alapított, melyben nyáron ünnepi napokon emai'sz innivalókat lehet kapni, néha muzsika is szokott lenni.

Mindszenty hosszabban leírta, hogy a városnak van egy Bártány nevű emeletes vendéglőgadója, melyben lehetett találni vendéglőszobákat, az urak számára ebédlőt, a közönség részére nagy ivószobát, bátermet, mely a színjátszás részére is othont nyújtott, továbbá udvarának hátulján kocsoisizott, istállókat stb. Elmondhatjuk, hogy az 1800 óta működő Bártány (Lampf) a XIX. század közepéig nemcsak Baja, hanem az egész Bácska kedvelt, legnagyobb és leghíresebb vendéglőgadója volt. Minthát régi fénye fokozatosan megkopott, épületének megmaradt részében – a mai Táncos utcában – iskola működött.

Mindszenty leírása alapján azt is tudjuk, hogy az uradalom hét kisebb-nagyobb vendéglőgádót (korcsmát) tartott fenn. A nevezetesebbek, legrégibbek közé tartozott az Oroszánhoz címzett, mely a mai Vörösmarty és Oroszlán utca sarkán állt. Az utóbbi elnevezését is a vendéglőgádóról kapta. Volt kivétel, az urak számára ivószobája, két lovarda nagyságú ivószoba,

táncterme, kisebb-nagyobb vendéglőszobája, felszere, 80 fő elhelyezésére alkalmas istállója és egyébek.

A Fehér Hajó cégegel jélt a mai Árpád utca sarkán álló földszintes épület volt, ivóhely volt a három vendéglőszobával. Az Angyal nevű egy zsindeletyű vendéglőgadó a város vége felé, a Duna partjára vezető út mellett állt. Volt nagy ivószobája, egyper vendéglőszobája is. Oda főleg parasztok jártak, de vásárnaponként – amikor muzsika is szólott benne – az istvánmegyei lányok is látogattak, meg a bajai bityfósabb férfifitársak is odament mulatni, táncolni. A Veres Ökör nevű a mai Attila utca és a Szabadság út találkozásánál lévő kis teresek mellett volt. A Rákus utcában folytatta tevékenységét a Szarvas fogadó. A Zlidfa (régii nevét róla kapta az utca) pedig a mai Tóth Kálmán és Kossuth utca sarkán. Ott volt az egykori bajai arnyifőség „Trudárió Gyölete” klubhelyisége is. A Három Koronához címzett vendéglőt is az uradalom működtette.

Amikor még Baja és Szentistván község között Istvánmegye névvel egy városunktól csak egy utcányi közelségben lévő önálló falu volt 1883-ig, azon település nem a legjobb hírnévnek örvendő korcsmáiba – a Fehér Ló és a Sas nevűekbe – is eljártak a bajaink. Ismét említenünk kell a Sugovics partján álló bódékat és sátrakat, melyeknek egyik oldalán mindegyike vegyes árucikkbe vásárlásra uszoltak, a másikon meg a cincárok (nem hivatalos hentesek) süntették-főzték az ételeket, hogy ágyt senkinek az általuk árult torokjénő italoknak.

Az eddig elmondottakból is kiderül, hogy a korcsmáltatási jog – ideértve az igényesebb vendéglőgádók létesítését is – az usáng joga volt, mely jogból valamiképp a jobbágyok is részesültek azzal, hogy meghatározott időben és helyen mértbérték borait. Később Baja is megkapta a korcsmáltatási privilégiumot. Az a vendéglőgádó – a fenadliis területekkel való megszüntetés és az iparosodás következtében – lényegesen átalakuláson ment át, a korcsmák bérbeletk működtették, számuk nőtt. Például az

1837-es összeírás szerint összesen 90 kocsmáros és fogadózt tartottak nyilván.

Nincs helyünk arra, hogy a réges-régi vendéglátóhelyek többségéről említést tegyünk, csak ízelítőül szólnunk némelyekről. A már említett kocsmák többségében a kor szokása szerint főképp italt, bort és pálinkát mértek, a vendég mást nem is kért, ennivolt a váltóval. Nyitva tartásuk általában nyaranta este 10 óráig, télen 9 óráig tartott, vásárok idején előtte és utána is éjjel-nappal nyitva voltak. Ha a kocsmáros vagy fogadósz nem tartózkodott az ivóban, csak a lécrácsal elkerített sötétet, a kármentőt, vagy ahogyan a bajaiak nevezték, a kellenerjét zárta be. A kocsmákban nem volt vendégszoba, csak a vendégfogadóknak, amide vásárok idején szűkekné bizonyultak, a vendégek az ivóban, az istállóknak, a padláson és másutt aludhattak.

A réges-régi vendéglátóhelyek száma rohamosan nőtt, sokszínű kínálatokról csak ízelítőt adhatunk, inkább a korszakról életéről ejtünk szót.

A borivó, a szépirodalomból is ismert nagy evésekkel-ivásokkal járó mulatozó Bácskában a bajaiak is értékelték a torok gyantázásához. Ami a bácskai, bajai borokat illeti, azok kvalitás tekintetében messze elmaradtak az ország többi borától, de mivel nekünk nem a kvalitás, hanem inkább a kvantum volt a lényeges, azt tartván, hogy Bácskában nincs rossz bor, csak jó és legjobb. Pedig a jó bor kritériuma az ismert régi mondás szerint az, hogy a „jó bor la-

gyen római katolikus (hitében erős), legyen református (tisztja), legyen zsidó (kérészeletlen) és legyen uterárus (sém nem hideg, sem nem meleg)”. A bácskai, bajai ivászatban a kistőröcs, nagyfőröcs, hosszszőlépes, húzmeister, viceházmester, maifa és hasonló „tröcsula” keverékek nem is voltak ismereteseek, hiszen a szikvizgyártás első telepe csak 1896-ban létezőt Baján. Rendesen tisztán, csordultig borral történt az exelés.

Az exelésről ismételtelen felemlítem, hogy amikor 1959-ben más írásokkal együtt a biharugrai születésű Szabó Pál Kossuth-díjas író vendégül látunk Baján, poharazgatás közben mindenki tévesztet. Arra biztatott Pali bátyámat, hogy ő is mondjon pohárköszöntőt. Megtettem. Közébe fogta borral teli poharát, felállt és elrikkantotta magát: „rongy ember, ki nem iszik!”, majd egy hajtszra kiitta. Amde könnyelműen nem vétehet gondolatot csak erre a Hajdú-Biharban szokásos népies földmés idézésére, amikor nekünk, bajaiaknak is volt egy híres Szabónak. Szabó Gyulának hívták a néhai tamburát. Az ő szavazására volt – mielőtt fenéki itta a ki tudja, hányadik pohár italát –, hogy „Jsten veled, észl”. Néha halkán hozzátette azt is, hogy „de honnan vegyek?” Nem vételem, hogy időnként a hajdúsági és a régi bajai tamburás szófoszformákat társaságban magam is használom.

A mulatásához bácskai elődeink nemcsak mindig oltó és rossz kocsisbort ittak. Az is igaz, hogy ehhez lánykák is szükségl-

tettek. A tüzes, szépséges és darázsderékű bácskai, bajai lányok ugyanis nemcsak a főzőkanál fergatásához értettek, hanem a bílókon, farsangi vigalmakon akár egész éjen át tartó fennmaradáshoz, a férfienység megtáncoltatásához is, hiszen a bácskai áldás azt mondja:

*Bácsországa arról híres, hogy
bora jó,
És, hogy minden márodik ház
vendégfogadó.*

*Van ott lány, akárhány is és mind
eladó,*

*Aki itt sem tud mulatni, az egy
bata ló.*

Nem a bor beszélt belőlem, amikor – nem először – megemlítem a bácskai ivodalom egyik bűmulatba ejtő, jellemző sdatát, melyet egy bajai napilap közlött 1933. októberében, mármint egy szó mint száza: „Az egész világon Baján van a legtöbb vendéglő és kocsmá”. Közülte az új-ság, hogy Budapestem minden 235 emberre esett egy kocsmá, ezzel szemben Baján 96 egyén tartott el egyet. Igazolhatta ezen adat, hogy nem lehetett baj lakóink egykori kedélyállapotával, igyekeztek ápolni a bácskai mulatást, ivós hagyományokat. Mindenek ellenére dicsőség nélküli volt ezen rangbéli elsőségünk. Még akkor is, ha inceszkedve leírom azt is, hogy a közéleti adat szerint hazánkban mennyiségileg nem itt itták a legtöbb szézes ital akkor, abban Keeskenémét város nyert első helyezést.

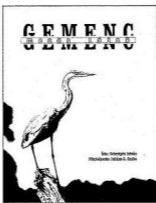
Bánáti Tibor

Mesés tájakon kalandozva – idehaza

Könyvajánló

„Szótlanul ülünk a motoros csónakban, miközben könnyedén szeljük a Duna vizét a hűvös augusztus végi hajnalon. Összességében húzom magamon a kardigánt, fejembe nyomom a kalapom, és élvezem, hogy a hatalmas folyón virrad ránk a reggel. A szilveket lassan emberekké alakítják, a két parton felderengenek a fák, a víztükör pedig megsokszorozza a kelet vörösítő fényeit. A menetszél időközben a maradék álmat is kifújja a fejemből, „reggelire” pedig jókorát szippantok a dunailatú levegőből...”

Az Alsó-Duna-völgy vadregényes birodalma, Gemenc új „barátokat” szerzett: „Aki beveszi magát ide, mintha az idő kelekét is visszaforgatná: ez a vidék meglepően sokat őriz a folyószabályozások

előtti bujaságából, vadregényességéből.” És méltán világhírű – mint a bajai halász-lé – nem lehet betelni vele! Így lehet ezzel a kiskunhalasi illetőségű szerzőpáros, Sebestyén István és Juhász D. Csaba, a legújabb gemenci fotóalbum készítői. Velük és munkájukkal 2006. november 28-án a Petőfi-szigeten, az Ifjúsági Házaiban rendezett könyvbemutatón ismerkedhetett meg az érdeklődő közönség. A mi ismeretségünk azonban kissé korábbi, ugyanis teleobjektívvel, kamerával, mikrofonnal vagy puskával érkező élményvadászoknak mindig jól jön egy-két helyi vezető (kírongózi) segítsége. Lapozgatva a nyomdából a napokban kikerült könyvet, gyönyörködve a képekben, bele-beleolvasok:

„Egy parttól induló csónak félkörűt ír le a folyón, miközben szakértő kezek vetik a vízre a hálót. Az ilyen módon bekerített területet tanyának hívják. A mintegy háromszáz méteres háló alsó részét ólom súlyok húzzák a folyó fenekére, a tetejét pedig parafa liszók tartják fenn a víz színén. Amint a csónak partot ér, egy-egy latiflo csoport húzni kezdi a háló két végét. Néhány perc elteltével a víz elkezd pezsegni, mintha éltelelt volna. Halak szikái ezek csapdába, több mint egy mézészényi a zsákmány. Nagy része koszeg, aminek a halászok nem nagyon örülnek, ez a fajta ugyanis kevésbé bírja a viszontagságokat, ezért a kereskedők nem kedvelik. (Annak ellenére sem, hogy a paprikás liszben átforgatott, vagy csak natúr módon „ressze” átsüült dunaí keszegnél kevés finomabb csemegé létezik a világon.)”

A 2006-os esztendő, amikor a könyv fotói készülték, rendkívül év volt – több szempontból is. Nagy árvizekkel, járhatatlan utakkal, szünyogfelhőkkel dacolva próbálta Csaba lencsevérge kapni az ártéri erdő életét. Megtapaszthatna, hogy a folyótól 7-8 kilométerre megépült töltésekkel körbezárt, nagyjából 18 ezer hektáros terület továbbra is a Duna birodalma, és hogy nem véletlenül viseli a Sárköz nevet a téjegyiség. Persze néhány nap, néhány hét alatt nem mutatja meg minden arcát Gemenc – vissza kell ide térni. (Már csak azért is, hogy a második kiadás még gazdagabb legyen.)

Megduhatjuk a könyvből, hogy Sárköz Duna melletti területének névadója, Gemenc, valójában az ártér egyik szigete volt. Szláv eredetű neve szerűskertet, magasabb helyet, dombocskát jelent. A régi időkben a lekaszált szénát tárolta itt az ér-

sérség. Miután a folyamzabályozás hatására a víz messzebb szorult, de az ártéri jelleg megmaradt (sőt a töltések miatt nagy magasságú, hosszú idejű árvizek keletkeztek) – a mezőgazdasági hasznosítás nem jöhetett szóba –, az akkori tulajdonos az erdőgazdálkodás fejlesztése mellett döntött. Hogy zártabb lett az erdő, szorult ki belőle jószágnival az ember, s lassan megjelentek a szarvasok. A nagyragadozókól mentes, buja vegetációval borított terület kiváló élőhelynek bizonyult. Maga a Gemenc név először 1926-ban fordul elő az akkori trófeaalkálítás katalógusában. Itt ma is példaértékű gazdálkodás folyik, amit szigorú szabályok révén tartanak őszhangban a természetvédelem szempontokkal, hiszen a terület 30 éve élve védettséget. A gemenci erdő gazdasági jelentősége sem elhanyagolható, de a közjóléti szerepe egyre hangsúlyosabbá válik. Az Alsó-Duna mentén elterülő, összefüggő erdő titokzatos, lenyűgöző világa sokakat vonz ide, pihenést, felüdülést nyújtva – veszi észre István:

„Ébéd után indulunk vissza a menetrendszerűen járatalt. Az ideai árvizek jelentős károkat okoztak a kisvasút vonalán, de szeptemberre már sikerült helyreállítani a pályát, így az összesen több mint 30 kilométer hosszúságú pályák már mindenhol járhatóak. A Duna mentén a kisvasút egyébként több mint száz éves, a múlt század elején kezdték építeni, hogy megkönnyítsék a fakitermelést az áradások miatt gyakran járhatatlanná váló területeken. A ló vontatta szerelvényeket később már gőz, majd dízelmotorok húzták, a vagonokra pedig a kátránulók is felülhettek. Gemencen a pálya kiépítése 1963-ban kezdődött meg. A nagy

múltú kisvasútra jelenleg évente 80-90 ezren váltanak jegyet. A szerelvény a pörbői állomásra fut be, ahol javában zajlik az éptkezés: új fogadóállomás épül látogatóközponttal, múzeummal, vendégházakkal. A Gemenc Zrt. szerint ugyanis érdemes lenne többeknek megmutatni a Duna ártér szépségét, és erre a kisvasút a legalkalmasabb eszköz. (Tanösvényeket, megfigyelő tornyokat, gyalogos- és kerékpáros túráutonalakat találnak már most is az erdei vasút mentén.) Érdemes lesz visszatérni.”

A mesélő, helyenként anekdotázó stílus engem Kácsor László 1976-ban, a Gondolat kiadónál megjelent – és azóta is nehezen felülmúlható –, fekete-fehér fotókkal illusztrált művere emlékeztet kisé. Kácsoron kívül már más is megkísérelte felidézni Gemencet: 1991-ben Felő Barnabás és Papp Attila is – mint „bennszülött”, azaz helyi szerzőpáros – egy lényegében változatlanul, többször is kiadott töbnyelvű fotóalbum formájában. 2005-ben pedig az Alexandra Kiadó gondozásában dr. Kalotás Zsoltnak a Duna-Dráva Nemzeti Parkot bemutató reprezentatív munkája jelent meg, mely Gemencet – mint a nemzeti park legismertebb és legjelentősebb tájegyiségével – behatóan foglalkozik. De Nagygyörgy Sándor (1933-1993) fotóművészt is rabul ejtette a táj – erről áruikodik *Zsákmány* című köteté, mely 1994-ben a Pelikán Kiadónál látott napvilágot.

Sebestény István és Juhász D. Csaba nagyméretű színes albuma a Kairoos Kiadó gondozásában jelent meg, a Blackprint Kft. Nyomdájában készült – igen jó minőségben. Ára 4900 Ft.

Szarvas Pongrác

A Bajai Honpolgár Alapítvány támogatói 2006-ban

Baja Város Önkormányzata

EMEL Kft.

– Mezei Gábor és Mezei Lajos

CIB Bank Rt.

– Györök Zoltán főkezes

HITR KFT.

– Járai Zoltán és Takaró Péter

Meridián – Baja Kft.

– Papp Róber

Sümegi és Fiai Pincészet

– Dr. Sümegi József

Péteri Ügyvédi Iroda

– Dr. Péterfi Tamás

Bányai Júlia Szakképző Iskola

– Farkas Attila igazgató

Arculat Nyomda Kft.

– Csuvár Zoltán

Cserba Optika – Cserba György

Alsó-Duna-Völgyi Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság

– Dr. Halász Rudolf igazgató

Pump Károly

Hálásan köszönjük támogatóink áldozatvállalását, segítségét, amellyel lehetővé tették lapunk zavartalan működését.

Bajai Honpolgár Alapítvány
Kvartortiuma

A Bajai Honpolgár tartalommutatója

2006. (17. évfolyam)

I. szám (január)

PÉTER Árpád – SCHMIDT Antal: Portbővizlát Mező Ferenccel a klarinétművészséről. (1-2. old.)

NEBOJSZKI László: Pandúr-szigeti látványosság (fotó) (2. old.)

Városi kifestetté címek és díjak. A képviselő-testület december 17-i ünnepi ülésén átadott elismerések. (3. old.)

Dr. Mestyán Rudolf kitüntetése. (3. old.)

Helyreigazítás [a Bajai Honpolgár Alapítvány 2005. évi támogatásának nevéhez, 2005/12.sz.] (3. old.)

KABDEBŐ Tamás: Hajósejtel. (4-7. old.)

JÁSZ Anikó: Rubus Anikó, a IV. Bajai Fotópályázat I. díjazsa. (7-8. old.)

MAYER János: Úgyisarról – kétféleképpen. [Könyvismertetés] (8-9. old.)

SOLYMOS Ede: Várható időjárás – időjárás napok. (10-11. old.)

SCHMIDT Antal: Élet a Duna-életem – ember a természetben (2005) Könyvismertetés. (12-13. old.)

BÁNÁTI Tibor: Bajai arcképcsarnok. Személyi (Kellner) Antal György (1868-1945) (13-14. old.)

DÁNIEL József: Egy modell a repülés történetét hátsókorából. (15. old.)

BUZETZKY György: A takaró. (16. old.)

JÁSZ Anikó: A Bajai Honpolgár tartalommutatója 2005. (17-19. old.)

SCHMIDT Antal – NEBOJSZKI László: Vendédsz. védtelenek: a homoki kikerics. (20. old.)

2. szám (február)

BÁLINT László: Farsang – téliemelés. (1. old.)

SCHMIDT Antal – NEBOJSZKI László: Fama-tusztelnek környezetünkben. (2-3. old.)

Dr. Solymos Ede 80 éves. (A Bajai Honpolgár szerkesztői) (4. old.)

ÁROKZÁLLÁSI Károly: Egy magányos festő biográfiája. [Képzőművészeti] (4-5. old.)

ALBERT Sándor: Emlékezés emlékeim két „béls” tanáráról. (Sáfrán László, Bárány László) (5-6. old.)

KOVÁCS Zita: A madáréneklés. Farkas L. Zsuzsa grafikai. (6-7. old.)

BÁNÁTI Tibor: Bajai lakos is kutatta az örökmozgó tüdőt. (7. old.)

NEBOJSZKI László: Szakrális helyek Baja környékén. Az [új]élethű Vödrös-Máriakert Hareg-szántón. (8-11. old.)

KATYMÁRI Vanda: Ők is tudták, mi a szerelem. Jekly kalendározott, Tóth Kálmán párhajozott. (11-13. old.)

SOLYMOS Ede: Koronás halászmester. (13. old.)

SCHMIDT Antal: Rendhagyó zenetörténeti előadás. (14. old.)

SCHMIDT Antal: Egy kép, egy történet. [Fodor Béla] (14. old.)

KOVÁCS Zita: Játsszunk, ami nincs, de lehetne. Luzzács Árpád grafikai. (15. old.)

FEHÉR Gizella: Észak-bácskai barangolócsok. (16-17. old.)

KOTHENCZ Kelemen: Babalesem Nemesszáduváron. (17-18. old.)

BODOR TÓTH Zoltán: Zilennem. (18-19. old.)

NEBOJSZKI László: Vendédsz. védtelenek: a citromlepkék. (20. old.)

Tisztelt Olvasóink! [Felhívás az SZJA 1 %-ának felajánlására] (20. old.)

3. szám (március)

BÁNÁTI Tibor: Nemzeti ünnepeink. (1-2. old.)

BÁLINT László: Bevezető szavak egy 150 éves ünnepiüléshez. (2. old.)

[VINKOVICS Antal]: Vinkovics Antal emlékeztető. [1. rész] (3-6. old.)

BÁLINT Attila: 1848-as bajai hónapok hatvan évvel később. (7. old.)

DÁNIEL József: Gérgy Artúr (1818-1916). [1. rész] (8-11. old.)

SOLYMOS Ede: Pandúr. (11-12. old.)

50 éve történt. Jeges ár 1956 márciusában. (fotó) (12-13. old.)

SCHMIDT Antal: Egy kép, egy történet. [Pérel Zsuzsa] (14. old.)

LAKI Ferenc: Emberközeli körkötők. I. [rész] A városok. (15-17. old.)

KOTHENCZ Kelemen: Apró csodák. A kályhaszemesség. (17-18. old.)

FELSŐ Barnabás: A magyar mint halászmester. [1. rész] (18-19. old.)

SCHMIDT Antal: Ők írták, mondták, énekeltek... (én csak továbbbeszéltem...) (19. old.)

B. HORVÁTH István: Tavasz a Sugovcinán. (vers) (19. old.)

NEBOJSZKI László: Vendédsz. védtelenek: a fűtési gyöngyök. (20. old.)

4. szám (április)

BÁLINT Attila: Áprily Lajos: Csenedtől vihar (grafika) Április 11. – A költészet napja (1. old.)

Vinkovics Antal emlékeztető. II. [rész] (2-4. old.)

DÁNIEL József: Gérgy Artúr (1818-1916) II. [rész] (5-8. old.)

SCHMIDT Antal: „A nagybetűs ZENE tölte be az életemet” Születésnapj beszélgetés Binder Károlynál. (8-9. old.)

SCHMIDT Antal: Ők írták, mondták, énekeltek... (én csak továbbbeszéltem) (9. old.)

KOVÁCS Zita: Európa ego alatt. (9-10. old.)

KOTHENCZ Kelemen: Apró csodák. A mángorók. (11. old.)

NEBOJSZKI László: Szakrális helyek Baja környékén. A bítaszói Szent Orbán-kápolna. (12-14. old.)

BÁNÁTI Tibor: Rubindiplomát kapott egy bajai gyógyszerész. (14-15. old.)

LAKI Ferenc: Emberközeli körkötők. III. [rész] A baktériumok. (15-16. old.)

FELSŐ Barnabás: A magyar mint halászmester. II. [rész] (17-19. old.)

NEBOJSZKI László: Vendédsz. védtelenek: a fekete kőkötés. (19-20. old.)

B. L. [Bálint László]: Katanics György (1923-2006) (20. old.)

5. szám (május)

NEBOJSZKI László: 100 éves a Madarak és Fák Napja. (1-4. old.)

BÁNÁTI Tibor: A vendédsz. hívo szava. (4. old.)

DÁNIEL József: Gérgy Artúr (1818-1916). [3. rész] (5-7. old.)

M. J. [Mayer János]: „Boldogság látni a csillagot a szememben...” Interjú a frissen kifestett Pethőné Kövéri Andreával. (7-9. old.)

KOTHENCZ Kelemen: Az első úszóiskola Baján. „Egy úszó iskolának felállítását szülőjeimnek javasoltam...” (9. old.)

SCHMIDT Antal: Egy kép, egy történet. [Szajkó István] (10. old.)

LAJER Kálmán: Tíz éves a Duna-Drive Nemzeti Park. (11-14. old.)

KOVÁCS Zita: „Fesd, amit látsz, amit akarsz, és amit érzel!” Ádám Péter alkotásairól. (14-15. old.)

LAKI Ferenc: Emberközeli körkötők. II/2. [rész] A baktériumok. (15-16. old.)

MERK Zsuzsa: Apró csodák. A kerekárp. „Lovai szőlők, kik lovat nem tarthattak.” (1882) (16-17. old.)

SOLYMOS Ede: Halászmester. (18. old.)

SCHMIDT Antal: Egy út menti kereszt története. (18-19. old.)

NEBOJSZKI László: Vendédsz. védtelenek: a közönséges vadgesztenye. (19-20. old.)

6. szám (június)

MAYER János: A náncsörfőhérvári diadal. I. [rész] (1-5. old.)

SCHMIDT Antal: Egy kép, egy történet. [Richter Ilona] (5. old.)

SCHMIDT Antal: Deleznere nevezése est. (6. old.)

SOLYMOS Ede: Dialektet a háború előtt. A „suspros” vagy „sorcs” diák. (6-7. old.)

Köszönet az SZJA 1%-ért! (7. old.)

BÁNÁTI Tibor: Bajai arcképcsarnok. Lukán László 1926-2004. (8-9. old.)

SZALMA Sándorné: Petz Eszter emlékére 1930-2006. (10. old.)

LAKI Ferenc: Emberközelj kórokozók. III. [rész] Az állatok. (10-11. old.)

KABDEBŐ Tamás: Simogatás. (vers) (12. old.)

MERK Zsuzsa: Újra kádját Rapcsányi Jakab Baja-monográfiáján. Előfizetési felhívás. (12. old.)

VINKOVICS Antal emlékirata. III. [rész] (13-15. old.)

FELŐS Benabás: A magyar mint halászmézet. III. [rész] (16-17. old.)

MERK Zsuzsa: Apró csodák. Miskolczy Ferenc portré-karikaturái a Tanácsképző munkatársairól (1955-1956). (18. old.)

SOLYMOS Éde: Teknyőbékakalves. (19-20. old.)

NEBOJSZKI László: Védendő védtelenek: a nagy pászvam. (20. old.)

7. szám (július)

BÁLINT László: A bajaiak és a víz. (1. old.)

Választ Baján az 1930-as években. (fotók) (2. old.)

VÖRÖS Béla: A 2006. évről és a mai évről. (3. old.)

SCHMIDT Antal – KULCSÁR Zsuzsa: Javulóban a Duna vízminősége. (4. old.)

VANCSURA Rudolf: A szatoki öreg tölgyek – és amiről ezek az örökfák még beszélni tudnak. (5-6. old.)

BÁLINT Anikó: Látogatsz. (7. old.)

SCHMIDT Antal: Egy kép, egy történet. [Gross Arnold] (8. old.)

MERK Zsuzsa: In memoriam Dr. Solymos Edéné Öldir Márta (1927. március 13. – 2005. június 10.). (9. old.)

MAYER János: A nádorfehérvári dalad. II. [rész] (9-11. old.)

MERK Zsuzsa: A hatások Baján – Nádorfehérvár emlékezete. (12. old.)

KOVÁCS Zita: „Jsten a görbe vocalicácal is egyenesen ír.” Weintrauer Adolf grafikáról. [Képfelismagyvitő] (13-14. old.)

NEBOJSZKI László: Szakrális helyek baja környékén. Védőkát a mohácsi Szőlőhegy lánánál. (14-16. old.)

VINKOVICS Antal emlékirata. IV. [rész] (16-19. old.)

MÁNDICS Mihály: Egy zenész emlékére. (19. old.) [Vidovics Istvánról]

NEBOJSZKI László: Védendő védtelenek: a vízretek. (20. old.)

8. szám (augusztus)

KOVÁCS Zita: Művelés a csodát, ne magyarizál! (1-3. old.)

SCHMIDT Antal: Hegedőző Geszembes. (4-5. old.)

MERK Zsuzsa: Apró csodák. Címerek a Tír István Múzeum gyűjteményeiben. (6-7. old.)

LŐRINCZ Gergely: Egy szegény család vacsorája. [Bukovina-istenszentgyi életkép – anno 1930] (8. old.)

FENYVES László: A madárretető. (8-9. old.) [TÓTHNÉ VANCSURA Márta]: Csakidő krónika – két képből. (9-11. old.)

VADAS Gábor: Baja és környezete méhészeti közössége. (12-13. old.)

LAKI Ferenc: Nővények és az ember. I. [rész] Az egészségre ártalmas nővények. (14-15. old.)

BÁNÁTI Tibor: Hajdani adóztatási elegy-bejegyzés. (15. old.)

FÁBIÁN Borbála: A körvilágítás kezdetei Baján. Az első utcai lámpák. (16. old.)

MAYER János: A mindennapok balladá. Márton Zoltó új verseskötetéről. (17. old.)

MÁRTON Zoltó: Kutyá vagyuk (vers); Vignasz-e? (vers) (17. old.)

B. L. [Bálint László]: Ötven éve Diák olimpia volt Baján. (18. old.)

SOLYMOS Éde: Halálverés. (19. old.)

SZENTIÓBI SZABÓ Tibor: Hol vagy, Chi? [Nyílt levél dr. Vajtai Istvánhoz] (19. old.)

NEBOJSZKI László: Védendő védtelenek: a fecskefarkú lepke. (20. old.)

9. szám (szeptember)

BÁLINT Anikó: Szeptember. (1-2. old.)

NEBOJSZKI László: Szakrális helyek Baja környékén. Záró és sorozat végén. (2-4. old.)

DÁNIEL József: Orbán mester ágyú. (4-5. old.)

BÁNÁTI Tibor: Nyolcvan éve alapították a Liszt Ferenc Kört. (5-6. old.)

KOTHENCZ Kelemen: „Micsoda két luk az, amelyik eodre szelel?” (6-7. old.)

Előfizetési felhívás. (7. old.)

SCHMIDT Antal: Egy kép, egy történet. [Kass János] (8. old.)

SOLYMOS Éde: A parasztszozony élete. Feleségem, Guldner Márta emlékére. (9. old.)

NEBOJSZKI László: Lehet, hogy unokáink senki fogják látni. A Latinovits család bércsorbóti temetkezési kápolnája. (10-11. old.)

LAKI Ferenc: A nővények és az ember. II. [rész] Ogyódyi nővények. (11-12. old.)

MAYER János: Délvidéki hadnöveleték. 1914. (12-15. old.)

KOTHENCZ Kelemen: Egy bajai lámpagyújtógató tennősi 1848-ban. (16. old.)

ESNAGY József: A létezés pillanatai. Bruciner Tibor verseskötetéről. (17. old.)

B. HORVÁTH István: Főlvég örök. (vers) (18. old.)

VAJTAI István: Válassz dr. Szelezőbi Szabó Tibornak. (18-19. old.)

NEBOJSZKI László: Védendő védtelenek: a mocsári teknő. (19-20. old.)

10. szám (október)

A Bajai Honpolgár és az Önkormányzati Tájékoztató kiadványok kiadványa az 1965-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából

MAYER János: Fél évszázad múltján. (2. old.)

GERGELY Ferenc: 1956 – Boldog keserűség. (3. old.)

BÁLINT László: A forradalom bajai eseményeinek krónikája. (4-9. old.)

KOSZTOLÁNYI Károly: Emlékezés dr. Antony Jácsonra, a városi Nemzeti Bizottság elnökére. (10-11. old.)

SZÁSZ István: A városi Petőfi Körrel. (11-12. old.)

PAP István: Belesodródtam a történelembe. (12-14. old.)

BÁLINT László: Kapcsolat a Tüzoltó utcai Btkelcsoporttal. (15. old.)

B. FARKAS Tamás: Remény és csüggedés. (16. old.)

BÁLINT László: Busszal a forradalomban. (16-17. old.)

SZABÓ Lőrinc: Meglepetések. (vers) (17. old.)

BÁLINT László: 20. századi magyar szocok. A forradalom bajai szellemi mártírja Hagyiny Lajos (1928-1956) (18-20. old.)

MAYER János: A bajai „népi urbánum”, Tanczos Gábor pályája. (21-23. old.)

MERK Zsuzsa: Generalisszimusz a polc alatt. (23. old.)

Városi megemlékezés. Program. (24. old.)

Tájékoztató a Bajai Honpolgár előfizetői számára. (24. old.)

11. szám (november)

TÓTH Kálmán: A bajai sírkertben (részlet) (vers) (1. old.)

BÁNÁTI Tibor: Bajai aratóposamok. Kosztolányi József (1924-1953) (2-3. old.)

KOSZTOLÁNYI Károly: A keszkeneti pincebirtékben. (Részlet a szerző Emlékezéseim a bősodóti a honpolgárság című könyvéből) (3-4. old.)

SOLYMOS Éde: Az én ővenhatom. (5-6. old.)

KOVÁCS Zita: „Nem sokaság, hanem lélek és szabed nép tesz csoda dolgokat”. (6-7. old.)

BÁLINT Anikó: A találkozás. (7. old.)

FEHÉR Gizella: Védendő védteltek? (8. old.)

VAJTAI István: In memoriam Dr. Pápay Tamás (1936-2006) (9. old.)

SCHMIDT Antal: Bartók Béla nyomában (és tovább...) (9. old.)

SCHMIDT Antal: V. idilli Jazz & Blues Napok. (10. old.)

RICHTER Ilona: Gesztenyék. (vers) (10. old.)

NEBOJSZKI László: A Védőkát-kápolna szentelése Kutyán határban. (11-12. old.)

LAKI Ferenc: A nővények és az ember. III. [rész] Gyümölcsféléink. (12-13. old.)

MAYER János: A bécsi és szilvatoroki béke. (13-17. old.)

MÁTHE András: Az alkál. (17. old.)

Helynyelgészítés. [a 2006. 10. szamból] (17. old.)

BÁLINT László: Esnagy József: A gyűlölet kora. Z-füzetek, Budapest. [Könyvismertető] (18. old.)

ESNAGY József: Az Úr és Mózes párbeszéde a Sínai hegyen (vers); A múltó idő szemvetése

(vers); Már hallom (vers); Lapátal a kezemben (vers) (18. old.)
 SCHMIDT Antal: Bajai filinaptár 2007. (19. old.)
 NEBOJSZKI László – SCHMIDT Antal: Védendő védtelenek: a fekete galgocsa. (19-20. old.)
 Előfizetési felhívás. (20. old.)
 Köszönet a SZJA 1%-ért. (20. old.)

12. szám (december)

BÁLINT Anikó: Karácsonyi történet. (2. old.)
 PROKOPP Mária – SCHMIDT Antal: Prokop Péter festményei bajai és környéki templomokban. (3. old.)
 BÁNÁTI Tibor: Közéztűz sorok. (4. old.)
 TAMÁS József: Történet egy fotóhoz. (4-5. old.)
 BÁNÁTI Tibor: Bajai arcképcsarnok Jakober Naoos (1787-1855) (5-6. old.)
 SCHMIDT Antal: A magyar judo anyakövise. Beszélgetés Hangyási László mesteredzővel. (6-8. old.)
 KOVÁCS Antal: A mestér. (8. old.)
 KOVÁCS Zita: Baros Endre emlékére (1930-2006) (8-9. old.)
 SOLYMOSS Ede: A Perecestaty bajai látogatás. (10. old.)
 LAKI Ferenc: A növények és az ember. IV. [rész] Dísznövények. (10-12. old.)
 B. HORVÁTH István: Keleti karácsony. (vers) (12. old.)
 Előfizetési felhívás. (12. old.)
 VAJTAI István: Ylang-ylang. (12-15. old.)
 DÁNIEL József: A nagy részadás. (15-18. old.)
 SCHMIDT Antal: Téli-cyáron Művelés. (18. o.)
 JÁSZBERÉNYI Matild: Agócs Írisz nyitott könyve. (19. old.)
 NEBOJSZKI László: Védendő védtelenek: a bogincselek. (20. old.)

CIKSOROZATOK MUTATÓJA

Apró csodák

A kilyhásmesterég (Kothencz K.) 3/17
 A mángorlós (Kothencz K.) 4/11
 A kártyár (Merk Zs.) 5/16
 Miskolczy Ferenc portré-karikatúrái... (Merk Zs.) 6/18
 Címerek a Tűr I. Múzeum gyűjteményében (Merk Zs.) 8/6

Bajai arcképcsarnok (Bánáti T.)

Szentpáli (Kellner) Antal Gyögy 1/13
 Lukács László 6/8
 Kosztolányi József 11/2
 Jakober János 12/5

Egy kép, egy történet (Schmidt A.)

Fodor Ildá 2/14
 Pérell Zsuzsa 3/14
 Szajkó István 5/10
 Richter Ilona 6/5

Gross Arnold 7/8
 Kass János 9/8
 Emberküzeli kórokozók (Laki F.)
 1. rész: A vírusok 3/15
 2/1. rész: A baktériumok 4/15
 2/2. rész: A baktériumok 5/15
 3. rész: Az állatok 6/10

Görgey Artúr (1818-1916) (Dániel J.)

1. rész 3/8
 2. rész 4/5
 3. rész 5/5

A magyar mint halászmestert (Felső B.)

1. rész 3/18
 2. rész 4/7
 3. rész 6/16

A nádorfehérvári diadal (Mayer J.)

1. rész 6/1
 2. rész 7/9

A növények és az ember (Laki F.)

1. rész: Az egészségre ártalmas növények 8/14
 2. rész: Gyógyító növények 9/11
 3. rész: Gyűjtőcséfének 11/12
 4. rész: Dísznövények 12/10

Szakrális helyek Baja környékén (Nebojszki L.)

Újdelélek Védő-Órákért Hercegszántón 2/8
 A bátaszéli Szent Orbán-központ 4/12
 Védő-kút a mohácsi Szűzihogy lőbányánál 7/14
 Zárzó a sorozat végén 9/2

Védendő védtelenek (Nebojszki L.)

A homoki kiserős 1/20
 A citromlepké 2/20
 A firtós gyöngyike 3/20
 A fekete kökörcsin 4/19
 A kőbőztes vadgesztenye 5/19
 A nagy pásztor 6/20

A fekete kökörcsin

A vészitk 7/20
 A citromlepké 8/20
 A moscári teknős 9/19
 A fekete galagonya 11/19
 A bogincselek 12/20

Vinkovics Antal emlékirata

1. rész 3/3
 2. rész 4/2
 3. rész 6/13
 4. rész 7/16

SZERZŐI NÉVMUTATÓ

Albert Sándor 2/5;
 Árokasszáli Károly 2/4;
 B. Furka Tamás 10/16;
 B. Horváth István 3/19; 9/18; 12/12;
 Bálint Anikó 3/7; 4/1; 7/7; 9/1; 11/7; 12/2;

Bálint László 2/1; 3/2; 4/20; 7/1; 8/18; 10/4; 10/15; 10/16; 10/18; 11/18;
 Bánáti Tibor 1/13; 2/7; 3/1; 4/14; 5/4; 6/8; 8/15; 9/5; 11/2; 12/4; 12/5;
 Bodor Tóth Zoltán 2/18;
 Buzsáky Gyűző 1/16;
 Dániel József 1/15; 3/8; 4/5; 5/5; 9/4; 12/15;
 Esnag József 9/17; 11/18;
 Fábán Borbála 8/16;
 Felcs Gizele 2/16; 11/8;
 Felső Barnabás 3/18; 4/17; 6/16;
 Fenyves László 8/8;
 Gergely Ferenc 10/3;
 Jász Anikó 1/7; 1/17;
 Jászberényi Matild 12/19;
 Kabdebó Tamás 1/4; 6/12;
 Katymári Vanda 2/11;
 Kosztolányi Károly 10/10; 11/3;
 Kothencz Kelemen 2/17; 3/17; 4/11; 5/9; 9/6; 9/16;
 Kovács Antal 12/8;
 Kovács Zita 2/6; 2/15; 4/9; 5/14; 7/13; 8/1; 11/6; 12/8;
 Kucser Zsuzsa 7/4;
 Lajkó Kónal 5/11;
 Laki Ferenc 3/15; 4/15; 5/15; 6/10; 8/14; 9/11;
 11/12; 12/10;
 Lőrincz Olegely 8/8;
 Mándics Mihály 7/19;
 Márton Zoltán 8/17;
 Máté Andrá 11/17;
 Mayer János 1/8; 5/7; 6/1; 7/8; 8/17; 9/12; 10/2; 10/21; 11/13;
 Merk Zsuzsa 5/16; 6/12; 6/18; 7/9; 7/12; 8/6; 10/23;
 Nebojszki László 1/2; 1/20; 2/2; 2/8; 2/20; 3/20; 4/12; 4/19; 5/1; 5/19; 6/20; 7/14; 7/20; 8/20; 9/2; 9/10; 9/19; 11/11; 11/19; 12/20;
 Pap István 10/12;
 Péter Árpád 1/1;
 Prokop Mária 12/3;
 Richter Ilona 11/10;
 Schmidt Antal 1/1; 1/12; 1/20; 2/2; 2/14; 3/14; 3/19; 4/8; 4/9; 5/10; 5/18; 6/5; 6/6; 7/4; 7/8; 8/4; 9/8; 11/9; 11/10; 11/19; 12/3; 12/6; 12/18;
 Solymos Ede 1/10; 2/13; 3/11; 5/18; 6/6; 6/19; 8/19; 9/9; 11/5; 12/10;
 Szabó Lőrinc 10/17;
 Szalma Sándorné 6/10;
 Szász István 10/11;
 Szentjóni Szabó Tibor 8/19;
 Tamás József 12/4;
 Tóth Kálmán 11/1;
 Tóthné Vancsura Márta 8/9;
 Vadász Gábor 8/12;
 Vajtai István 9/18; 11/9; 12/12;
 Vancsura Rudolf 7/5;
 Vinkovics Antal 3/3; 4/2; 6/13;
 Vörös Béla 7/3;

Védendő védtelenek: az illatos hunyor

A természet számos csodájának egyike, hogy a még zimankós napokon is láthatunk tavaszi hangulatot idéző és legszebb formájukat mutató virágokat. Közéjük tartozik a tél végét jelző érdekes növényünk, a Baja közelében egyetlen helyen előforduló illatos hunyor (*Helleborus odorus*). A mintegy 25 centiméter magasságot elérő növény sajátosságait tekintve a legegyszerűbb zárvatermők közé tartozik. A virágát alkotó világoszöld színű szirmlevelek valójában nagyméretű csészelevelek. Pici szirmaiból a megporzó rovarokat csalogató nektárt kiválasztó mézmirigyek, nektáriumok fejlődtek ki, a virágzati tengelyén porzói spirálisan helyezkednek el. A földön fekvő, fonákjukon szőrös, áttelelő töleveleit mérgező voltak miatt az állatok nem bántják.

A boglárkafélék (*Ranunculaceae*) családjába tartozó kétszikű illatos hunyor a szárhüvellyel rendelkező növények között a szubmediterrán övezet középső részén honos: az Alpok délekeleti vonulataiban és a Balkánon. Hazánkban viszonylag ritka, jellemzően a Mecsekben és tágabb környezetében (pl. a Szekszárd melletti domboság erdeiben), illetve a Villányi hegységben fordul csak elő. A család többi tagjai közül a délkelet-európai elterjedésű védett pirosló hunyor (*Helleborus purpurascens*) élőhelyei az Északi-középhegységben és a Duna-Ipoly Nemzeti Park területén találhatóak. A kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*) a dunántúli gyertyános-tölgyesek és bükkösök általában március elején nyíló növénye. A fekete hunyor (*Helleborus niger*) a mai Magyarország területén nem nyílik: tőlünk nyugatra és délnyugatra gyakori.

Az illatos hunyor múltbéli, térségbeli előfordulásáról több adatnal rendelkeznénk. Holcés László *Tolna vármegye flórájához* című munkájában (*Botanikai Közlemények* 1911. VII/15. 3-4. füzet, 103. oldal) a követ-

Fejlesztés közben

Virágzó illatos hunyor

kezket jegyezte fel: „*Helleborus odorus* W. K. a bati dombokon és erdőben rendkívül sok. Böven találtam még a következő helyeken, többnyire erdőkben: Szálka, Belacz, Mórág, Zsibrik, Palatinca, Apáthi, Nagy-Mányok, Kurd.” Prodrán Gyula *Adatok Bács-Bodrog megye és környéke flórájához* című dolgozatában (*Botanikai Közlemények* 1910. VI/25. 3. füzet, 153. oldal) az alábbiakat írta: „*Helleborus odorus* W. et K. a bezsáni erdőben, a hol Borbás is megtalálta. Erdő a Dunát környékező magaslatocon. A kنبől zárda erdejében.” Jelenlegi, egyetlen ismert Baja melletti – gemenci – lelőhelyét Stetik Dóra adja meg tanulmányában (*Adatok a Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci Tájegységé flórájához*. In: Kötöbela, V. évf. 1. füzet, 158. oldal): „*Helleborus odorus* W. et K.: Pusztarét, mentett oldalon keményfajlagban [Báta 15A] [Kalocsa ex verb.]” Sajnálatos, hogy a Duna-Dráva Nemzeti Park Nyéki-Holt-Duna tanúvényre átmeneti a mintegy nyolcvan négyzetméter nagyságú élőhelyet (a cikk kísérő képei itt készülték), mert a figyelmen kívül hagyott eredő taposás itt könnyen károkat okozhat.

A növény magyar neve utalás arra, hogy virága az elsők között hunyorog a tavasz eljöttét jelző, már nem csak simogató, hanem érezhetően melengető nap sugarakba. A család görög eredetű latin neve – *Helleborus* – mérgező voltokra figyelmeztet: a görög heletin szó magyarul ólmi, míg a bora szó jelentése étel. A hazai népi elnevezések is utalnak ezekre a veszélyes tulajdonságokra (Csepely-Prisztler: *Magyar növénynevelés szótára*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966, 81. oldal): „hunyor l. *Helleborus* (kehgyökér, kgyóví, ökörerfü, ökörérőfi, papkalap, talyoggyökér, táragy, táragygyökér).” Ugyanakkor mellékgyökéres

gyökértörzsének kivonatát a népi gyógyászat kanyaró vagy ideggyulladás ellen, mellékgyökereit állatok caganatainak kezelésére használja.

A kertészetekből származó különböző hunyor hibridek a virágoskertek egyre kedveltebb, dekoratív kora tavasszi növényei. Ültetésük nyár végén célszerű, s hosszú életük alatt kevés gondozást igényelnek. A féltápanyagos helyeket és az úde talajt kedvelik.

Az illatos hunyor nem védett, de helyi ritkasága miatt érdemes figyelniük rá.

Dr. Nebejszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebejszki László, Schmidt Antal

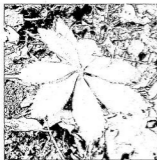
Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Államias Művelődési Központ

Postcím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculár Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK IZZSA.

A növény áttelelő tölevele